

Prof. dr. sc. Drago Pavić, redoviti profesor u mirovini

OSIGURANJE RATNIH RIZIKA

UDK: 347.4 : 368.1

Primljeno: 1. VIII. 2009.

Izvorni znanstveni rad

Prikazuju se i objašnjavaju pojedini pojavni oblici ratnih rizika u smislu osiguranih ili isključenih rizika iz osiguranja. Iznose se temeljna načela osiguranja ratnih rizika. Posebice se ukazuje na značenje izraza «ratne operacije i pobune» iz ZOO u svjetlu stajališta suvremene hrvatske judikature. Objasnjavaju se kriteriji za ocjenu uzročno-posljedičnog odnosa između ratnog rizika i štete.

Ključne riječi: *ratni rizici, rizici osiguranja, ratne operacije i pobune, Zakon o obveznim odnosima, hrvatsko sudstvo*

1. UVODNE NAPOMENE

U dosadašnjem razvoju prava osiguranja formiralo se više skupina srodnih rizika koji su zakonski ili standardnim uvjetima isključeni iz osiguranja stvari i osoba. Možemo ih razvrstati na: *ratne rizike, političke rizike, rizike štrajka i nuklearne rizike*. U skupinu *ratnih rizika* spadaju npr. rat, građanski rat, revolucija, ustanak, pobuna i sl. *Političkim rizicima* smatraju se događaji nastali zbog akata državnih organa u mirno doba koji imaju za posljedicu gubitak ili oštećenje osiguranog predmeta (zapljena, zadržavanje, konfiskacija, eksproprijacija). Političkim rizikom smatra se i djelovanje *terorista* s političkim pobudama, što znači da djelovanje terorista izvan oružanog sukoba država ne smatra ratnim rizikom.¹ Slično tome, politički je rizik i zlonamjerno djelovanje bilo koje osobe s političkim pobudama. Kao *rizici štrajka* smatraju se postupci štrajkaša, radnika otpuštenih s posla ili osoba u radničkim nasiljima, koji imaju za posljedicu fizičko oštećenje ili uništenje osiguranog predmeta. U nuklearne rizike i sl. spada rizik radioaktivnog onečišćenja, kemijskog, biološkog, bio-kemijskog i elektromagnetskog oružja.

U hrvatskom prava osiguranja, sukladno rješenjima poredbenopravnih sustava, zakonske odredbe o isključenju ratnih rizika iz osiguranja postoje u Zakonu o obveznim odnosima, Pomorskom zakoniku i Zakonu o obveznim osiguranjima u prometu.² U Zakonu o obveznim odnosima (1978., 1991., 2005.) izrijekom su

¹ U predmetu "Pan American World Airways Inc. v. The Aetna Casualty and Surety Co." američki Apelacijski sud je presudio da šteta koju su prouzrokovali otmičari zrakoplova nije šteta nastala zbog rizika "war" ili "warlike operation". U tom su predmetu palestinski otmičari eksplozivom uništili zrakoplov boing 747 Pan Americana na aerodromu u Kairu nakon što su oružanom prijetnjom prisilili posadu da sleti u Bejrut, a poslije u Kairo (1975.)! Lloyd's Rep.77).

² Npr. njem. VVG – par. 84; tal. CC – čl. 1912; austr. Vers VG – čl. 84; franc. Code des assurances. – čl. L. 121-8; ruski Građ. zakonik – čl. 964.

iz osiguranja imovine i osoba isključene štete prouzročene *ratnim operacijama i pobunama* (čl. 955; čl. 976.). To rješenje ZOO iz 1978. zadržano je i u zakonima o obveznim odnosima svih drugih država koje su nastale iz bivše države Jugoslavije ³ Pomorski zakonik (2004.) u isključene rizike ubraja *ratne i političke rizike i rizike štrajka* (čl. 708.). To vrijedi i za sva druga osiguranja na koja se na odgovarajući način primjenjuju pravila pomorskog, odnosno plovidbenog osiguranja (osiguranje u zračnom prometu, unutaršnjim vodama, kopnenom prijevozu). Među isključene rizike Zakon o obveznim osiguranjima u prometu (2005.) ubraja *ratne operacije, pobune i terorističke čine* (čl. 23.).

Standardni uvjeti za osiguranje stvari ili osoba također beziznimno sadržavaju odredbe o isključenju ratnih rizika. Tim su isključenjem obuhvaćeni osim ratnih rizika i brojni drugi rizici slične naravi. U standardnim uvjetima pomorskog osiguranja ti rizici podliježu *paramount* – vrhovnoj odredbi prema kojoj ugovorna odredba o isključenju tih rizika iz osiguranja ima prednost pred svim drugim odredbama ugovora. ⁴

Zakonske odredbe o isključenju ratnih rizika *dispozitivne* su pravne naravi, pa se osiguranje ratnih rizika temelji na slobodnoj dispoziciji stranaka. Ne postoji obveza osiguratelja da prihvati ponudu za osiguranje ratnih rizika. Kada se ratni rizici javljaju kao rizici obuhvaćeni osiguranjem, u suvremenoj se praksi, suprotno praksi iz početnog razdoblja toga osiguranja, osiguravaju *posebnim ugovorom o osiguranju, pravno odvojenim od ugovora o osiguranju stvari*. Praksa osiguranja ratnih rizika prihvaćena je u pomorskom osiguranju, pa su u tom osiguranju formirani i standardni uvjeti za osiguranje tih rizika (Institute War Clauses). U osiguranju imovine (kopneno osiguranje), međutim, nije se formiralo standardno osiguranje od ratnih rizika, a niti je u poslovnoj praksi uobičajeno da se imovina osigurava od ratnih rizika. Zanimljivo je navesti da se čak i u pomorskom osiguranju, od ratnih rizika osiguravaju samo prekomorski brodovi, a roba u međunarodnom prijevozu samo dok traje plovidba morem (prema tzv. *Waterborne agreement* iz 1938.). U osiguranjima u kojima se u poslovnoj praksi uobičajeno pruža osiguranje ratnih rizika, kao što je to slučaj u pomorskom osiguranju, osiguratelji često pribjegavaju primjeni raznolikih oblika ograničenja u pokriću (isključenja i ograničenja područja plovidbe i sl.) uz primjenu promjenjivog premijskog sustava ovisno o stanju ratne opasnosti na pojedinim područjima.

³ Hrvatska: Zakon o obveznim odnosima (Narodne novine, br. 35/2005); Slovenija: Obligacijski zakonik (Uradni list RS br. 83/2001); Srbija: Zakon o obligacionim odnosima (Službeni list SFRJ, br. 29/1978; Službeni list SRJ, br. 31/1993.); Bosna i Hercegovina: Zakon o obveznim odnosima (Službeni list SFRJ, br. 29/1978., Zakon o preuzimanju, Službeni list B i H, br. 13/1993; Službene novine Federacije BiH, br. 29/2003; Službeni glasnik RS, br. 17/1993, 3/1996, 39/2003.); Crna Gora: Zakon o obligacionim odnosima (Službeni list Crne Gore, br. 47/2008.); Makedonija: Zakon za obligacionite odnosi (Službeni vesnik, br. 18/2001; br. 4/ 2002.).

⁴ Npr. International Hull Clauses, 2003. (klauzula 29. – War and striker exclusion; klauzula 30. – Terrorist, political motive and malicious acts exclusion; klauzula 31. – Radioactive contamination, chemical, biological, bio-chemical and electromagnetic weapons exclusion).

2. POVIJESNO ISKUSTVO

Jedinstveno osiguranje pomorskih i ratnih rizika

Osiguranje ratnih rizika imalo je zanimljiv povijesni razvoj. Njegovi su korijeni vezani za razvoj pomorske plovidbe. Oružane akcije i raznoliki oblici nasilničkih ponašanja stoljećima su pratili istraživačke i plovidbene aktivnosti na moru. Dodatno su takvo stanje pogoršavali brojni pomorski ratovi vođeni od strane država radi vojne ili gospodarske prevlasti na moru. Zbog toga se smatra da je do 19. stoljeća osiguranje ratnih rizika u osiguranju brodova bilo važnije od osiguranja pomorskih rizika. Pojavi ratnih stanja i nasilnih čina na moru pripomoglo je sve do novijeg vremena načelo slobode vođenja rata, a rat se na moru oduvijek vodio krajnjom bezobzirnošću. Međunarodno ograničavanje slobode ratovanja nije uspjelo spriječiti pojavu ratnih stanja, posebice na moru. Štoviše, neki instituti međunarodnog prava, kao što su pravo ratnog plijena, zahvati u neprijateljsku državnu i privatnu imovinu i dr., omogućili su da more ostane pozornicom raznolikih oblika grabežnih i nasilnih čina. Suvremene pojave ratnih stanja uz primjenu najnovijih dostignuća ratne tehnologije ugrožavale su sigurnost trgovačkog prometa na moru u toj mjeri da su na nekim područjima dovodile u pitanje njegovo daljnje odvijanje. Usprkos tome promet je morem i dalje tekao. Primjer nedavnih ratova u Perzijskom zaljevu to najbolje ilustrira. Bavljenje plovidbenom djelatnošću u takvim uvjetima bilo je moguće isključivo zahvaljujući djelotvornosti osiguranja ratnih rizika. Unatoč tome što su ratna stanja u današnjem vremenu apsurdna i necivilizacijska pojava, ona su realna slika suvremenih međudržavnih i unutrašnjih odnosa. Zbog toga se s pravom može reći da osiguranje ratnih rizika nije izgubilo na značenju ni u suvremenim prilikama.

Do kraja devetnaestog stoljeća ratni su rizici bili uključeni u standardno osiguranje stvari (brod, teret). Pomorski i ratni rizici uzimali su se zajedno kao opasnosti koje ugrožavaju sigurnost imovine na moru. Zbog toga se osiguranje ratnih rizika provodilo usporedo s osiguranjem pomorskih rizika u okviru istog ugovora. U tom je pogledu zanimljivo navesti primjer engleske S, G. pomorske police (*Lloyd's S.G. Marine Policy Form*). Kada se počela primjenjivati u 17. stoljeću, tom su policom zajedno bili osigurani ratni i pomorski rizici.⁵ Takva je praksa trajala više od jednog stoljeća. Zahvaljujući najviše Napoleonovim osvajanjima, ratni su rizici 1899. godine posebnom odredbom u toj polici isključeni iz osiguranja (*Free of capture and seizure clause*). Od tada se u pomorskom osiguranju ratni rizici osiguravaju odvojeno od pomorskih rizika posebnim ugovorom. *Ako se drukčije ne ugovori, radi se o potpuno samostalnim ugovorima među kojima nema nikakve pravne veze.*

⁵ U tekstu *Lloyd's S.G. police* nalazimo ove ratne rizike: "... *men-of-war, enemies, letters of mart and counter-mart, surprisals, takings at sea, arrests, restraints, and detentions of all kings, princes, and people, of what nations, condition, or quality soever...*".

Osnovni su razlozi za odvojeno tretiranje ratnih od ostalih rizika: ostvarenje ratnih rizika može prouzročiti štete velikih razmjera, posebice na kopnu zbog velike akumulacije vrijednosti; na dulji je rok nemoguće predvidjeti njihov nastup, tok i područja odvijanja, razmjere koje će dostići, te zaraćene strane. Ratni rizici su osim toga po svojoj naravi bitno drukčiji od «kopnenih» ili pomorskih rizika. Zbog svega toga nije moguće na temelju statističkih metoda procijeniti rizik, kao što se nogu procijeniti pomorski rizici. To posebice vrijedi u slučaju globalnih ratova. Tada čitav sustav međunarodne disperzije rizika postaje nedjelotvoran jer su nositelji rizika u takvu slučaju redovito zaraćene strane. To je razlog što su se za vrijeme obaju svjetskih ratova kao osiguratelji ratnog rizika javljale države. Suvremenim uvjetima osiguranja zbog toga je predviđeno da će osiguranje automatski prestati u slučaju izbijanja rata između tzv. velikih sila. Na primjer, institutske klauzule predviđaju takvu pravnu posljedicu u slučaju izbijanja rata između bilo koje od ovih država: Velike Britanije, SAD, Francuske, Rusije, Narodne Republike Kine.⁶

Zbog toga je sustav odvojenog tretiranja pomorskih i ratnih rizika danas općeprihvaćen. To vrijedi i za naš pravni sustav. Takav se razvoj odrazio i na sadržaj standardnih uvjeta pomorskog osiguranja. Svim suvremenim standardnim uvjetima za osiguranje brodova i robe od pomorskih rizika izričito su iz osiguranja isključeni ratni i politički rizici i rizici štrajka.⁷

Free of capture and seizure clause

Ratni su rizici bili isključeni iz pokrića prema S. G. polici upotrebom vrlo specifične metode. U ugovorni formular S.G. police, kojim su formularom osim pomorskih bili osigurani i ratni rizici, unesena je posebna klauzula o isključivanju tih istih ratnih rizika iz osiguranja. Prema početnim riječima ta je klauzula nazvana “Free of capture and seizure” (poznata i kao “F.C. & S. Clause” ili “F.C. & S. Warranty”). Na taj je način isti ugovorni formular sadržavao klauzulu o osiguranju ratnih rizika i klauzulu o njihovom isključenju iz osiguranja. Klauzulom “F.C.& S.” stavljalo se izvan snage osiguranje ratnih rizika pokrivenih osnovnim tekstom S.G. police koji su u toj klauzuli navedeni. Ta je klauzula u primjeni imala prednost u odnosu na osnovni tekst police. Da bi se naglasio takav njihov međusobni odnos, klauzula o isključenju ratnih rizika bila je tiskana kurzivom.

“Free Capture and Seizure Clause” tijekom je vremena, ovisno o povijesnim zbivanjima, mijenjana i nadopunjavana novim rizicima. U vrijeme američkoga građanskog rata u tekst je te klauzule bilo uneseno “all consequences of hostilities” (V. “The Ionides”, 1963.). Poslije toga tekst je nadopunjen rizikom “warlike operations” (1883.), kojem je izrazu naknadno dodano “whether there be

⁶ Institute War and Strikes Clauses, Time – Hulls, 1993. (klauzula 5.2.2.).

⁷ UNCTAD Model Clauses on Marine Hull and Cargo Insurance također usvajaju sustav odvojenog tretiranja pomorskih i ratnih rizika. Iz uvjeta za osiguranje pomorskih rizika izričito su isključeni ratni i politički rizici.

a declaration of war or not". Nakon što je u predmetu "The Sanday" (1915.) rizik "restraint" opisan kao poseban ratni rizik, u tekst klauzule uključen je i taj izraz. Za vrijeme Španjolskoga građanskog rata klauzuli je kao poseban isključeni rizik dodan "civil war" i više oblika građanskih sukoba. U verziji klauzule iz 1919. godine rizik "piracy" još uvijek se tretirao kao pomorski rizik, ali je 1937. godine prebačen u ratne rizike i bio "S.C. & S." klauzulom isključen iz osiguranja prema S.G. polici.⁸

"F.C.&S." klauzula značajnije je revidirana 1943. godine (i posljednji put). To je bila posljedica presude Doma lordova u predmetu "Coxwold" (1942.). Brod "Coxwold" se nasukao prevozeći benzin za ratne potrebe britanske vlade. Dom lordova je taj prijevoz označio kao "*warlike operation*" i nasukanje broda smatrao posljedicom ratnih rizika. Zbog toga je presudio da šteta potpada pod ugovor o osiguranju ratnih, a ne pomorskih rizika. Procjenjujući da bi se i u budućnosti na isti način mogle tretirati slične nezgode, pomorski su osiguratelji ubrzo poslije toga (1943.) izmijenili "F.C. & S." klauzulu. Ocijenjeno je da presuda u predmetu "The Coxwold" dovodi u pitanje pomorsko osiguranje u njegovoj osnovnoj funkciji. Izlaz je pronađen u rješenju da se "F.C. & S." klauzula izmijeni tako da ne isključuje iz osiguranja rizike koji su bitno pomorske naravi, kao što su, na primjer, sudar, udar, nasukanje, nevrjeme i dr. (osim ako te nezgode nisu izravno prouzročene neprijateljskim aktom jedne zaražene strane ili protiv nje)⁹ Sudjelovanje broda u nekoj od "*warlike operation*" nema nikakva učinka na osiguranje navedenih pomorskih rizika. Tim je izmjenama bitno ograničena primjena izraza "*consequences of hostilities or warlike operations*".

Tekst "F.C.&S." klauzule iz 1943. godine nije se više mijenjao. Revizijom institutskih klauzula za osiguranje robe od 1963. godine i institutskih klauzula za osiguranje brodova od 1970. tekst je te klauzule ugrađen u sadržaj institutskih klauzula. Uključivanje "F.C.&S." klauzule u S.G. policu samo je po sebi nametnulo potrebu posebnog osiguranja ratnih rizika. Postalo je uobičajeno da se osiguranje ratnih rizika provodi sklapanjem posebnog ugovora o osiguranju. Za to se osiguranje koristila S.G. polica (uključujući i "F.C.&S." klauzulu) uz koju su se ugovarale posebne ugovorne odredbe o osiguranju ratnih rizika.

Naknadno uključivanje "F.C.&S." klauzule u institutske klauzule (koje su se prilagale S.G. polici) i širenjem liste dodatnih osiguranih ratnih i političkih rizika u odnosu na "F.C.&S." klauzulu, nije uvijek pridonosio jasnoći pokrića.¹⁰ Neki

⁸ Novom revizijom institutskih klauzula (1982.) taj je rizik ponovno prebačen u pomorske rizike.

⁹ Odnosni dio "F.C. & S." klauzule iz 1943. godine glasi:

"but this warranty shall not exclude collision, contact with any fixed or floating object (other than a mine or torpedo), stranding, heavy weather or fire unless caused directly (and independently of the nature of the voyage or service which the vessel concerned or, in the case of a collision, any other vessel involved therein, is performing) by a hostile act by or against a belligerent power".

¹⁰ Taj je sustav pratila doskočica da "F.C.&S." klauzula zapravo znači "Fees of Counsel and Solicitors". Sudac Mocatta jednom je prilikom tradicionalnu metodu isključenja i pokrića ratnih rizika opisao kao "tortuous and complex in the extreme" ("The Anita", 1970.).

su se navedeni rizici ponavljali, dok su drugi bili nedovoljno određena značenja. Naročito se to odnosilo na izraz “warlike operations” (opširnije, infra). U okviru primjedbi koje su od strane UNCTAD-a bile upućene engleskim uvjetima osiguranja, sustav osiguranja ratnih rizika bio je vrlo oštro kritiziran.¹¹ Te i mnoge druge opravdane primjedbe upozoravale su na to da je neodgodivo potrebno uvjete osiguranja i proceduru sklapanja ugovora radikalno popraviti.

Nova revizija institutskih klauzula

Novom revizijom institutskih klauzula što je počela 1982. godine napuštena je primjena S.G. police i samim time metoda određivanja pokrića ratnih rizika upotrebom “F.C.&S.” klauzule uz tu policu. Nova pomorska polica (MAR Form) takvu klauzulu ne sadrži, kao što ta polica općenito ne sadrži unaprijed otiskane uvjete osiguranja. Za osiguranje ratnih rizika i rizika štrajka postoje posebne, na potpuno drukčijem konceptu sročene nove institutske klauzule. Dok je za osiguranje brodova formulirana jedinstvena zbirka klauzula za osiguranje ratnih rizika i fizika štrajka, za osiguranje robe postoji posebna zbirka klauzula za osiguranje ratnih rizika, a posebna za osiguranje rizika štrajka.¹²

Prijašnji je koncept osiguranja ratnih rizika bio karakterističan po metodi pružanja pokrića “rizika isključenih iz osiguranja prema ‘F.C.&S.’ klauzuli”. Novom revizijom institutskih klauzula osiguranje ratnih rizika i rizika štrajka određeno je pozitivnom formulacijom: “Ovim je osiguranjem pokriven gubitak ili oštećenje osiguranog predmeta nastalo zbog” (ostvarenja osiguranih rizika). Osigurani rizici pojedinačno su navedeni (“named perils concept”) ispod naslova “Perils” u svakoj zbirci institutskih klauzula. Posebice je usklađen sadržaj “marine risks” i “war and strikes risks” klauzula u odnosu na osigurane rizike tako da se međusobno nadopunjuju. To je učinjeno tako da su jedni te isti ratni rizici u uvjetima za osiguranje pomorskih rizika izričito navedeni kao isključeni iz osiguranja, a u uvjetima za osiguranje ratnih rizika kao osigurani. To znači da među njima ne bi trebalo biti praznina u pokriću. Praktično, ako šteta nije osigurana pomorskom policom, trebala bi biti osigurana policom ratnog rizika (osim ako se ne radi o isključenju iz osiguranja).

¹¹ U vrlo opširnoj studiji UNCTAD-a iz 1978. godine navodi se: “Sustav po kojemu se neko pokriće osiguranja pruža i isključuje u okviru iste isprave (S.G. Form), ponovnoisključuje priloženim klauzulama koje poništavaju prvu ispravu i tada ponovno uspostavljaju pokriće (drugom ispravom ili posebnim ugovornim uglavkom), u toj je mjeri kompliciran i zaobilazan da takva procedura zbuñuje nedovoljno upućene. Naročita složenost ove materije traži krajnje pojednostavnjenu i razumljivu proceduru.” (v. Marine Insurance, Legal and documentary aspects, TD/B¹/C.4/ISL/27.1978.)

¹² Postoje ove osnovne institutske klauzule za osiguranje ratnih rizika i rizika štrajka: Institute War and Strikes Clauses, Hulls - Time (1983.); Institute War Clauses (Cargo) (1982.); Institute Strikes Clauses (Cargo) (1982.); Institute War Clauses, Builders’ Risks (1988.); Institute Strikes Clauses, Builders’ Risks (1988.); Institute War and Strikes Clauses, Containers - Time (1987.); Institute War and Strikes Clauses, Freight - Time (1983.). Institutске klauzule primjenjuju se i u poslovnoj praksi na hrvatskom tržištu osiguranja.

Postoje i brojna druga poboljšanja prethodnih uvjeta: U standardne klauzule za osiguranje brodova uvrštena je jedna potpuno nova klauzula pod naslovom "Detainment" (rizik deposesije broda; opširnije, infra)). Sadržajno su popravljene odredbe o osiguranim rizicima u odnosu na "F.C.&S." klauzulu. Proširena je i lista osiguranih rizika. U primjeni "Free Capture and Seizure Clause" najveću je teškoću stvaralo nejasno značenje izraza "from the consequences of hostilities or warlike operations". Zbog toga je ta formulacija ispuštena, a zadržan je izraz "any hostile act by or against a belligerent power" ("bilo kojega neprijateljskog akta od jedne zaraćene strane ili protiv nje"). Osigurane su samo štete nastale zbog ("caused by") neprijateljskog akta jedne zaraćene strane protiv druge. Na taj će se način mnogi slučajevi prije obuhvaćeni izrazom *warlike operations* sada tretirati kao slučajevi pokriveni pomorskom policom.

Može se reći da je revizijom institutskih klauzula iz 1982. ostvarena su ova osnovna poboljšanja: pojednostavnjeno je sklapanje ugovora u pravno-tehničkom smislu; novim sustavom sklapanja ugovora postiže se visok stupanj pravne sigurnosti; proširenje liste osiguranih rizika logično je i u skladu s potrebama poslovne prakse; uspješnije je, nego prije, izvršeno razgraničenje pomorskih i ratnih rizika; pravnu samostalnost ugovora o osiguranju ratnih i političkih rizika prati i odgovarajuća forma sklapanja ugovora.

3. RATNI RIZICI U OSIGURANJU

3. 1. Pojam ratnih rizika

Ratni rizik (engl. *war risk*, franc. *risque de guerre*, njem. *Kriegsrisiko*, tal. *rischio di guerra*) podrazumijeva buduću i neizvjesnu opasnost nastanka šteta od oružanih aktivnosti u uvjetima ratnog stanja zbog nastanka različitih oblika ratnih sukoba. *Ratni rizik* u smislu uzroka štete podrazumijeva je *ratnim činom uzrokovan događaj, koji ima za posljedicu uništenje ili oštećenje osiguranog predmeta*. U osiguranju ratnih rizika osigurani slučaj postoji ako su ispunjene ove dvije pretpostavke: a) da se ostvario osigurani ratni rizik, b) da je ratnim rizikom prouzročen gubitak ili oštećenje osiguranog predmeta. Ratni čin mora počinuti jedna zaraćena strana protiv druge u uvjetima ratnog stanja. Ratno stanje samo po sebi ne znači ostvareni ratni rizik. Ratne aktivnosti mogu biti ostvarene u različitim pojavnim oblicima ratnih sukoba (pobuna, ustanak, građanski rat i dr.) Kada bi se sama činjenica postojanja ratnog stanja na nekom prostoru uzimala kao relevantna, nastala bi nepremostiva teškoća pri utvrđivanju uzročno posljedičnog odnosa između toga rizika i štete. Tada bi se svaka zlonamjerno prouzročena šteta u uvjetima ratnog stanja mogla tretirati kao šteta prouzročena ratnim rizikom. Osiguranjem ratnih rizika *pokriveni su fizički gubici ili oštećenja osiguranog*

predmeta nastali zbog ostvarenja ratnih rizika. *Posljedične štete nisu pokrivena osiguranjem.*

Osiguranjem su pokriveni samo oni ratni rizici koji su izrijeком obuhvaćeni ugovorom ili policom osiguranja. Slično tome, iz osiguranja su isključeni samo oni ratni rizici koji su izrijeком predviđeni ugovorom.

Ratni se rizici u suvremenoj praksi osiguravaju posebnim ugovorom o osiguranju. Ti su ugovori potpuno samostalni i pravno odvojeni od osiguranja pomorskih rizika. Jedno je od obilježja standardnih pomorskih uvjeta osiguranja da su uvjetima za osiguranje ratnih rizika pojedinačno obuhvaćeni oni ratni i sl. rizici koji su uvjetima za osiguranje pomorskih rizika isključeni iz osiguranja. To je načelo dosljedno provedeno u engleskim institutskim klauzulama.¹³ Tako su Institutskim klauzulama za osiguranje brodova od ratnih rizika i rizika štrajka (*Institute War and Strikes Clauses, Hulls – Time, 1983.*) doslovno osigurani svi oni rizici koji su isključeni iz osiguranja Institutskim klauzulama za osiguranje brodova od pomorskih rizika (*Institute Time Clauses, Hulls, 1983.*), osim nuklearnih rizika.¹⁴

3. 2. Vrste ratnih rizika

3.2.1. Oblici ratnih sukoba

Ratni se rizici ostvaruju u različitim oblicima međunarodnih ili nemeđunarodnih oružanih sukoba. Prema tim se oblicima u poslu osiguranja obavlja *individualizacija ratnih rizika*, pa se ratni rizici uključuju u osiguranje ili isključuju iz osiguranja navođenjem u ugovoru ili polici osiguranja pojavnih oblika ratnih sukoba (rat, ustanak, pobuna i dr.). Osnovni je pojavni oblik ratnih sukoba **rat** u smislu međunarodnog oružanog sukoba. Osim rata brojni su i drugi pojavni oblici ratnih sukoba u kojima se ostvaruju ratni rizici. Za njihovo osiguranje potrebno je izričito ugovorno utanačenje. Prema engleskim standardnim uvjetima pomorskog osiguranja, osnovnim se ratnim rizicima osim međunarodnog ratnog sukoba smatraju i **građanski rat, revolucija, pobuna, ustanak i građanski sukobi koji zbog toga nastanu.** (*Institute War and Strikes Clauses, Hulls – Time; Institute Cargo Clauses – War*). Tim su uvjetima osiguranjem obuhvaćeni i brojni drugi rizici koji po svojoj naravi spadaju u ratne rizike, a nastali su zbog ostvarenja osnovnih ratnih rizika (**zapljena, uzapćenje, zaustavljanje, ograničenje ili zadržavanje; zaostale mine, torpeda, bombe i drugo napušteno ratno oružje.**)¹⁵ Ratni rizici

¹³ UNCTAD Model Clauses on Marine Hull and Cargo Insurance također usvajaju sustav odvojenog tretiranja pomorskih i ratnih rizika. Iz uvjeta za osiguranje pomorskih rizika izričito su isključeni ratni i politički rizici.

¹⁴ Nuklearni rizici isključeni su iz osiguranja i prema uvjetima za osiguranje od ratnih rizika.

¹⁵ Franc. Code des ass. kao ratne rizike navodi međunarodni rat, građanski rat, građanski sukobi, neredi (čl. L 121-8.); tal. Code Civile: rat, ustanak-pobuna, građanski nemiri (čl. 1912.); ruski Građ. zakonik: neprijateljstva, građanski rat, građanski nemiri (čl. 964.).

nisu zakonski definirani. Prepušteno je to sudskoj i poslovnoj praksi. U toj su praksi u osnovi utvrđena osnovna obilježja pojedinih oblika ratnih sukoba, koja su relevantna i u odnosima iz osiguranja.

U nastavku analiziramo pojedine oblike ratnih sukoba u smislu osiguranih rizika predviđenih standardnim uvjetima za osiguranje brodova od ratnih rizika, rizika štrajka i političkih rizika - *Institute War and Strikes Clauses, Hulls – Time* (1983.).¹⁶ Rizike štrajka i političke rizike predviđene ovim standardnim uvjetima ne obrađujemo u ovom radu.¹⁷ Prema relevantnoj sudskoj praksi pojedini oblici ratnih rizika imaju ovo značenje:

Rat

Pod pojmom *rat* (*engl. war*) općenito se podrazumijeva oružani ratni sukob s međunarodnim obilježjem. Izrazom “rat” u smislu osiguranog rizika podrazumijeva se oružani sukob dviju ili više država, bez obzira na to koja je od njih agresor, a koja se brani.¹⁸ Izraz rat u ugovoru o osiguranju, kao i u drugim ugovorima trgovačkog prava, podrazumijeva ratno stanje zbog međudržavnog ratnog sukoba koji ugrožava imovinu ili onemogućuje ispunjenje ugovora, a ne stanje uređeno pravilima međunarodnog javnog prava. Postoji li ratno stanje ili ne postoji, je li neka država u ratu ili nije, utvrđuje se logično prema stvarnom činjeničnom stanju, a ne primjenom formalnosti međunarodnog prava. Rat kao osigurani rizik postoji i kada države koje formalno nisu zaraćene međusobno vode neprijateljstva.¹⁹ Nije odlučujuće je li rat objavljen ili nije. Ratno stanje može postojati i bez objave rata ili ultimatumata. Pojmom “rat” obuhvaćen je ne samo globalni rat nego i lokalni, tj. onaj koji se vodi na ograničenom geografskom prostoru.

¹⁶ Ti se standardni uvjeti primjenjuju i u hrvatskom osiguranju. Perils Clause (klauzula 1.) glasi: Ovo osiguranje, osim šteta isključenih iz osiguranja niže navedenim odredbama, pokriva gubitak ili oštećenje broda nastalo zbog

1.1. rata, građanskog rata, revolucije, ustanka, pobune, građanskih sukoba koji zbog toga nastanu, ili bilo kojeg neprijateljskog akta od jedne zaraćene strane ili protiv nje;

1.2. zarobljavanja, zapljene, uzapćenja, zaustavljanja, ograničenja ili zadržavanja, kao i od posljedica tih akata ili pokušaja da se oni izvrše;

1.3. zaostalih mina, torpeda, bombi i drugog napuštenog ratnog oružja;

1.4. postupaka štrajkaša, radnika otpuštenih s posla ili osoba koje sudjeluju u radničkim nemirima, nasiljima ili građanskim nemirima; postupaka terorista ili bilo koje osobe koja djeluje zlonamjerno ili s političkim pobudama;

1. 5. konfiskacije ili eksproprijacije.

¹⁷ Potpun komentar odredaba *Institute War and Strikes Clauses, Hull – Time* v. u Pavić, Drago, Pomorsko osiguranje, Knjiga druga, op. cit., str. 295. i d.

¹⁸ Prema stajalištu engleskog apelacijskog suda, vojna intervencija NATO snaga na Kosovu 1999. nije imala obilježje rata, budući da se nije radilo o ratnom sukobu među državama. NATO članice, sudjelujući u tim operacijama, nisu bile uključene u ratnim operacijama jedne države protiv druge. (*The Northern Pioneer*, /2003/1 *Lloyd's Rep.* 212.)

¹⁹ Opširnije Pavić, Drago, Pomorsko osiguranje, Knjiga druga, op. cit., str. 219. i d.

Zbog toga se izraz rat u odnosima iz osiguranja uzima u njegovu običnom i opće razumljivom značenju (*common sense*).²⁰ Slično tome, u slučaju ostvarenja ratnog rizika naknada iz osiguranja ne utvrđuje se primjenom pravila međunarodnog prava o ratnoj šteti (ratnoj odšteti), nego prema ugovorenim ili propisanim pravilima osiguranja.²¹

Za postojanje rata u odnosima iz osiguranja nije nužno da zaraćena strana ima sve atribute samostalne države, te da je međunarodnopravno priznata od drugih država. Bitno je da zaraćena strana *de facto* obavlja vrhovnu vlast na određenom području. Nije odlučujuće ni to je li neka država formalno priznala da je u ratu s drugom državom. Države redovito izbjegavaju priznati da su u ratu. Činjenica da zaraćene strane nisu prekinule diplomatske odnose također nije mjerodavna za ocjenu postoji li među njima ratno stanje. Za pojam “rat” u smislu osiguranog rizika nije bitno npr. da brod vije zastavu neke od zaraćenih strana. Taj rizik postoji i kada je u pitanju brod neke neutralne države, ako je njegova sigurnost ugrožena ratnim stanjem.

Građanski rat

Dok se pod *izrazom* “rat” razumijevaju oružani sukobi među državama, *izrazom* “građanski rat” (*engl civil war*) podrazumijevaju se oružani sukobi unutar granica neke države koji se ne smatraju međunarodnim ratom. Osim te razlike, prema engleskoj sudskoj praksi, ne postoje u smislu osiguranog rizika neke druge bitne razlike između izraza “war” i “civil war”. Izraz “war” u polici osiguranja dovoljan je da obuhvati i “civil war” ako iz njena sadržaja ne proizlazi da ti *izrazi* imaju različito značenje (“The Pesquerias”, 1949.). U drugom oglednom engleskom predmetu - “Spinney’s (1948.) Ltd. v. Royal Insurance”²² sudac Mustill je svoj odgovor na pitanje je li se u konkretnom slučaju radilo o riziku “građanskog rata” temeljio uz ostalo i na sljedećem: - *Izrazu* “civil war” pri tumačenju treba pridati njegovo uobičajeno značenje koje se ne mora podudarati sa značenjem koje taj termin ima u međunarodnom javnom pravu; građanski rat je rat koji ima posebne karakteristike, a ogledaju se u tome što mu nedostaju neke značajke međunarodnog rata; građanski je rat ipak rat. Nije dovoljno samo reći da ta riječ obilježava unutrašnji nasilni sukob velikih razmjera. Za ocjenu radi li se u nekom konkretnom slučaju o građanskom ratu, sudac lord Mustill kao relevantna naveo je ova tri pitanja: Jesu li u sukobu bile organizirane međusobno suprotstavljene strane? Što je bio cilj zaraćenih strana? Kakvih je razmjera bio sukob?

Građanski rat u smislu osiguranog rizika postoji ako unutar granica neke države dvije ili više različitih organiziranih grupa vode oružanu borbu da bi

²⁰ Opširnije Miller, Michael, *Marine War Risks*, LLP, London 2004., str. 54.

²¹ O *ratnoj šteti* prema međunarodnom pravu opširnije Klarić, Petar, *Odštetno pravo*, Narodne novine, Zagreb 2003., str. 291.; Crnić, Ivica, *Odštetno pravo*, Zgombić & partneri, Zabreb 2004., str. 212.

²² (1980)1 Lloyd’s Rep. 406.

ostvarili određeni cilj, npr. preuzeli vlast na dijelu teritorija ili na čitavu teritoriju, a radi se o oružanom sukobu većih razmjera, rasprostranjenosti i političkog značenja. Građanski rat ima veće razmjere od ustanaka i pobune. Sukobiti se mogu različite grupacije. Moguć je sukob redovnih oružanih snaga neke države i organiziranih naoružanih grupa unutar te države (ustanici, pobunjenici, snage otpora). Redovnim oružanim snagama mogu biti suprotstavljene oružane snage teritorijalno političkih jedinica ili se u sukobu mogu naći teritorijalno političke jedinice međusobno. Unutrašnji oružani sukobi mogu biti različiti s obzirom na intenzitet, rasprostranjenost i broj sudionika, pa od slučaja do slučaja valja procjenjivati radi li se o građanskom ratu ili o nekom nižem stupnju građanskih oružanih borbi (pobuna i sl.).

Revolucija, ustanak, pobuna

Izrazima *revolucija, ustanak i pobuna* (engl. *revolution, rebellion, insurrection*) označuju se tri međusobno različita stupnja nemeđunarodnih oružanih borbi. Ti rizici nisu pravom osiguranja definirani, a ni u dosadašnjoj sudskoj praksi nije izvršeno njihovo međusobno jasno razgraničenje. Radi se o pojavama koje su međusobno vrlo bliske, ponekad se djelomično i preklapaju, pa je najbolje u smislu osiguranih rizika uzimati ih zajedno, kako je to učinjeno i u institutskim klauzulama..

Izraz *revolucija* općenito podrazumijeva organizirano, naglo i nasilno obaranje postojeće vlasti neke države od strane vlastitog stanovništva i zamjena te vlasti drugom vlašću koja preuzima potpunu upravu i kontrolu nad odnosnim područjem i stanovništvom. Promjena mora nastupiti uporabom sile ili prijetnjom da će biti upotrijebljena. Značenje izraza *revolucija* u smislu osiguranog rizika nije definirano u sudskoj praksi, pa je opće značenje toga izraza primjereno i za osiguranje.²³

Pod *revolucijom* u smislu osiguranog rizika ne mora se raditi isključivo o korjenitoj promjeni društveno-političkog i ekonomskog poretka (kao npr. u slučaju Francuske ili Oktobarske revolucije). U engleskoj se sudskoj praksi za nasilan način obaranja vlasti upotrebljavao i termin *military and usurped power* (*Spinney's v. Royal Insurance*).

Izraz *ustanak* (engl. *rebellion*) u smislu osiguranog rizika podrazumijeva organizirani oružani otpor protiv postojeće vlasti u nekoj državi od strane njenih građana pa i kada je potpomognut izvana. Osnovni je cilj ustanika obaranje (zamjena) postojeće vlasti neke države ili lišavanje postojeće vlasti mogućnosti

²³ Prema Oxford English Dictionary, izraz *revolucija* znači potpuno zbacivanje postojeće vlasti u nekoj državi od strane njenih prijašnjih podanika; uspješna i potpuna zamjena postojeće vlasti novom koja upravlja i kontrolira teritorij odnosno države i osobama koje na tom teritoriju žive. Element nasilne zamjene vlasti je potreban premda će biti dovoljno ako je promjena vlasti ostvarena bez prisile uz uvjet da postoji prijetnja prisile bilo stvarno ili prešutno.

vladanja na određenom području. Taj rizik postoji i kada se ostvarenje toga cilja, s obzirom na okolnosti, čini nemogućim ili teško ostvarljivim.

Izrazom *pobuna* (engl. *insurrection*) u smislu osiguranog rizika označava se oružani revolt pobunu protiv postojeće vlasti neke države od strane njenih državljana. Rizik *pobuna* nije jednostavno razlikovati od rizika *ustanak*, jer su im neke značajke iste, posebice u odnosu na osnovni cilj obaranja ili prisiljavanja vlasti na ustupke. *Pobuna* je po intenzitetu i organiziranosti blaži stupanj građanskog sukoba od *ustanka*. *Pobuna* se može označiti kao početni stupanj *ustanka* ili se vodi s ograničenim ciljem.²⁴ Smatra se da pojam *pobuna* ne uključuje vojne akcije stranih državljana koji su izvana pristigli u odnosnu državu radi pomoći pobunjenicima iste nacionalnosti u ostvarenju ciljeva pobune, budući da oni nisu državljanici te države.²⁵

Ustanak, revolucija i građanski rat u odnosu na *pobunu* pojave su višeg ranga. *Pobuna* je početna faza u tom lancu. Rizici *revolucija, ustanak i pobuna* u uvjetima se osiguranja navode kao posebni osigurani rizici. Zbog toga postoji potreba da se u budućoj sudskoj praksi izvrši jasnije pojmovno razlučivanje tih rizika.²⁶ Budući da pojmovi *revolucija, ustanak, pobuna*, s obzirom na intenzitet, označavaju različite stupnjeve oružanih građanskih borbi, u osiguranju tih rizika vrijedi pravilo da *osiguranje rizika nižeg stupnja ne obuhvaća osiguranje rizika višeg stupnja*. Prema tome, ako jedan pojavni oblik nije dosegao ni značenje pojave *pobune*, tada ne može biti ni riječi o tome da postoji neki od *rizika* višeg stupnja (npr. građanski rat).²⁷

Manji građanski oružani sukobi

U okolnostima građanskih sukoba, kakvi su npr. građanski rat, ustanak, pobuna, mogući su sporadični građanski oružani sukobi manjeg intenziteta ili sukobi manjih međusobno suprotstavljenih grupa građana neke države do kojih je došlo zbog ostvarenja rizika građanskog rata, pobune ili *ustanka* (engl. *civil strife*). Takva pojava ima posebna obilježja i neprijeporno također spada u ratne rizike. To je razlog što su u *Institutskim klauzulama za osiguranje ratnih rizika* uz ostale oblike ratnih sukoba na kraju navedeno: «ili građanski sukobi koji zbog toga nastanu» (or *civil strife arising therefrom*). Rizik građanski sukobi (engl. *civil strife*) nije pobliže definiran u sudskoj praksi, osim što je u engleskom predmetu “Spinney’s v. Royal Insurance” indicirano da “civil strife” podrazumijeva građanske sukobe koji u najmanju ruku imaju obilježje *civil commotions* (*građanski nemiri*)²⁸ Očito

²⁴ V. presudu u “Spinney’s v. Royal Insurance” (1980.) 1 Lloyd’s Rep. 406.

²⁵ V. Miller, Michael, *Marine War Risks*, o. cit., str. 77.

²⁶ Miller, Michael, *Marine War Risks*, o. cit., str. 76.

²⁷ V. presudu američkog Apelacijskog suda u predmetu “Pan American v. The Aetna Co.” (1975. 11 Lloyd’s Rep. 77.

²⁸ Termin “*civil commotions*” podrazumijeva nemir većeg broja osoba s pojavama nasilja; pobunu pučanstva. U standardnim engleskim uvjetima pomorskog osiguranja rizik *civil commotions*

se izrazom *civil strife* razumijeva pojava građanskih borbi koje mogu nastati za rata, građanskog rata, revolucije, ustanka ili pobune.

3.2.2. Ostali ratni rizici

Osiguranjem se mogu obuhvatiti ili iz osiguranja isključiti i drugi rizici koji po svojoj naravi spadaju u ratne rizike. U povijesnom razvoju osiguranja ratnih rizika izdvojene su brojne opasnosti specifičnih obilježja koje u uvjetima ratnog stanja ili nakon njegovog prestanka mogu ugroziti fizičku opstojnost osiguranog predmeta. Ogleđni su primjer u tom pogledu engleske institutske klauzule za osiguranje brodova i tereta od ratnih rizika. Te zbirke klauzule osim rata, građanskog rata i drugih osnovnih oblika ratnih sukoba, navode i ove ratne rizike: *capture, seizure* (zarobljavanje, zapljena, uzapćenje); *arrest, restraint and detainment* (zaustavljanje - zabrana isplovljenja, ograničenje ili zadržavanje); *derelict mines, torpedoes, bombs or other derelict weapons of war* (zaostale mine, torpeda, bombe i drugo napušteno ratno oružje). U Institutskim klauzulama za osiguranje brodova od ratnih rizika i rizika štrajka iz 1983. uvršten je i rizik *deposesije broda* zbog ostvarenja ratnih rizika (*Detainment Clause*). Ti pojmovi u smislu osiguranih rizika prema relevantnoj engleskoj sudskoj praksi imaju ova značenja:

Capture, seizure (zarobljavanje, zapljena, uzapćenje)

Termini “capture” i “seizure” (zarobljavanje, zapljena, uzapćenje) u smislu osiguranih rizika u širem smislu podrazumijevaju oduzimanje vlasniku broda ili robe stvarne vlasti nad tom imovinom. Među tim terminima postoje i razlike, pa se u institutskim klauzulama navode oba izraza. Njihovo je značenje objašnjeno u engleskoj sudskoj praksi.²⁹

uvršten je u uvjete za osiguranje *rizika štrajka (Institute Strikes Clauses – Cargo, klauzula 1.1.)*. Prema novijoj engleskoj sudskoj praksi, o “civil commotions” se radi kada je u nemire uključen znatan dio pučanstva (ne mora biti čitavo pučanstvo) i kada se radi o burnom metežu (pobuni) s nasiljima širih razmjera (“Spinney’s v. Royal Insurance”, 1980; sudac lord Mustill). U predmetu “Levi v. Assicurazioni Generali” (1940.) rizik “civil commotions” je definiran kao pobuna pučanstva za opće, zajedničke ciljeve koja nema razmjere ustanka (rebellion). Postojanje nemira je bitno (pokreta mase ljudi).

Za rizik građanskog nemira mora postojati neki osnovni uzrok toj pojavi. To mogu biti razlike u političkim gledanjima ili težnjama, razlike u etničkom, rasnom ili religijskom pogledu. Osnovni cilj nije obaranje vlasti, premda sudionici mogu priželjkivati takav rezultat. Preraste li ta komponenta u osnovni cilj, radi se o “rebellion” ili “insurrection”. Za “civil commotions” ne mora postojati vođa pobune ili politička stranka koja time ostvaruje svoj program. Mora se raditi o nemiru (metežu) na širem području u kojemu sudjeluje u zajedničkoj akciji značajan broj osoba da bi se postigao isti cilj. Ne mora se kontinuirano odvijati u dužem razdoblju, nego se može javljati i sporadično. Kao posljedica rizika “civil commotions”, mogu nastati tjelesne štete i štete na stvarima. O “civil commotions” se radi i kada samo prijeti mogućnost nastanka šteta ili postoji takva namjera. Prema engleskoj sudskoj praksi, osigurane su i štete nastale na području koje nije zahvaćeno nemirima ako su posljedice ostvarenja toga rizika. (Opširnije, Pavić, Drago, Pomorsko osiguranje, Knjiga II, Croatia osiguranje, Zagreb 1094., str. 230.)

²⁹ U hrvatskom jeziku ne postoje pojmovi koji imaju potpuno isto značenje kao *izrazi* “capture” i “seizure” u smislu osiguranih rizika. To isto vrijedi i za druge termine engleskog pravnog područja, kao što su “arrest, restraint, detainment”, “riot”, “civil commotions”. Radi se o izrazima koji su, zahvaljujući provjeri u sudskoj praksi, stručno definirani u kontekstu ugovora o osiguranju.

Pojam *capture* podrazumijeva “oduzimanje neke stvari u uvjetima ratnog stanja od strane neprijatelja kao ratni plijen ili radi odmazde s namjerom da se vlasnik potpuno liši bilo kakva prava na oduzetoj imovini” (“Andersen v. Marten”, 1907.).³⁰ Radnju “capture” može poduzeti samo neprijatelj (zaraćena strana) dok traje ratno stanje. To je neprijateljski čin organa koji pravno ili stvarno posjeduje vlast. Poduzima se uporabom oružane sile ili prijetnjom da će se ona upotrijebiti. Tim se izrazom ne podrazumijeva oduzimanje broda od strane terorista ili pirata. Brod koji se oduzima ne mora biti brod zaraćene strane. To može biti i brod neke neutralne države.

Krajnji je cilj radnje “capture” pribavljanje vlasništva na oduzetoj stvari. To se redovito postiže u postupku pljenidbenog sudovanja. Sudska odluka o zapljeni nije nužna pretpostavka za postojanje rizika “capture”. Smatra se da se taj rizik ostvario samom činjenicom lišavanja vlasnika stvarne vlasti nad imovinom.

Termin *seizure* ima šire značenje od termina “capture”. U presudi Doma lordova u predmetu “Cory & Son v. Burr” objašnjena je osnovna razlika između “capture” i “seizure”. “Capture” je radnja otkimanja ili prisvajanja imovine od strane neprijatelja, odnosno zaraćene strane. “Seizure” obuhvaća svaku radnju prisilnog lišavanja vlasnika posjeda na imovini na pravno ovlašten način ili primjenom sile. U sudskoj su praksi objašnjene i druge razlike tih dvaju pojmova. “Seizure” se ogleda u preuzimanju potpune uprave nad osiguranim brodom. Nužno ne mora postojati namjera o stjecanju prava vlasništva, a ni o trajnom zadržavanju kontrole nad uzapćenim - osiguranim brodom. “Seizure” se može izvesti na zakonit ili nezakonit način. Dok “capture” poduzima neprijateljska vlast u uvjetima ratnog stanja, “seizure” mogu poduzimati organi vlasti, neka politička frakcija, putnici, čak i neorganizirane skupine. Radnju “seizure”, ne može poduzimati zapovjednik broda ili posada, jer bi takav pokušaj vjerojatno značio barateriju, a taj je rizik obuhvaćen osiguranjem pomorskih, a ne ratnih rizika. Slično tome, uzaptiti brod mogu i teroristi ili pirati ali rizik terorizma i piraterije nisu ratni rizici. Rizik terorizma politički je rizik, a piraterija se danas tretira pomorskim rizikom.

“Seizure” se izvodi primjenom sile ili prijetnjom da će sila biti upotrijebljena. Kada se “seizure” izvodi na pravno ovlašten način, tada uporaba sile nije uvjet za postojanje tog rizika. U slučaju “capture” uzapćeni je brod najčešće trajno izgubljen za vlasnika. Kod “seizure” je otvorena mogućnost vraćanja broda vlasniku. Ako vlasnik bude lišen posjeda osiguranog broda, preko ugovorenog ili razboritog roka, može se smatrati da je nastupio izvedeni potpuni gubitak broda (v. *Detainment Clause*, infra).

³⁰ Prema *Jowitt's Dictionary of English Law*, u engleskom pravu “capture” znači oduzeti, zaustaviti, uzaptiti; u nekim slučajevima i način prisvajanja imovine. «Capture» se može izvesti i na kopnu i na moru. Predmet “capture” može biti neprijateljska državna ili privatna imovina. “Capture” postoji i kod “ratnog plijena” (booty) i kod “pomorskog plijena” (priza). Za stjecanje prava vlasništva na uzapćenoj imovini pri raspodjeli plijena potrebna je odluka Prize Courta.

Termin “seizure” nema isto značenje kao i termin S.G. police “taking at sea”. “Seizure” u odnosu na taj rizik ima šire značenje i može se izvesti i u luci, a ne samo na moru kao kod rizika “taking at sea”.³¹

Zajedničko je riziku “capture” i “seizure” da uzapćenik preuzima stvarnu vlast nad stvari. Zbog toga u praksi može postojati teškoća u njihovu prepoznavanju. Budući da su osigurana oba rizika, njihovo međusobno razlikovanje praktično nije posebno značajno. Upravo je to i razlog što se u uvjetima osiguranja navode oba ta rizika.

Kako se rizici “capture” i “seizure” javljaju pri vršenju prava plijena, javlja se pitanje primjenjuju li se na odnose iz osiguranja pravila međunarodnoga pljenovnog prava i redarstva. Ta se pravila ne primjenjuju u odnosima iz osiguranja, isto tako kao što se na trgovačke ugovore općenito ne primjenjuju pravila međunarodnoga ratnog prava. Postojanje rizika “capture” i “seizure” ocjenjuje se prema načelima formiranim za pravni posao osiguranja. Međutim, primjena pravila pljenovnog prava za trajanja rata može dovesti do ostvarenja tih rizika, pa će rezultati primjene toga prava i pljenovnog sudovanja vrijediti i u odnosima iz osiguranja.³²

U vezi s osiguranjem ovih rizika ne smije se izgubiti iz vida temeljna karakteristika ovog osiguranja. Osiguranjem su pokrivena samo posljedice neprijateljskih čina. Nisu prema tome pokriveni rizici nastali kao posljedica redovitih sudskih postupaka izvršenja na brodovima. Odredbama *Institute War and Strikes Clauses, Hulls – Time* iz osiguranja su izričito isključene štete nastale kao posljedica “ordinary judicial process” (Cl.4.1.6) Time su obuhvaćeni i ostali rizici predviđeni klauzulom 1.2. tih uvjeta (“arrest, restraint, detainment”). Takvo je rješenje u skladu s odredbom Pravila 10 *Rules for construction* (MIA, 1906.), prema kojemu se izraz “arrest” odnosi na političke i izvršne odluke, a ne na štete nastale zbog rizika “riot” ili “ordinary judicial process”.

Arrest, restraint, detainment (zaustavljanje - zabrana isplovljenja, ograničenje uporabe broda, zadržavanje broda)

Premda institutske klauzule navode svaki od tih triju rizika posebno, svojim se značenjem djelomično preklapaju. Budući da se u smislu osiguranih rizika uzimaju zajedno, te razlike praktično nemaju nikakva značenja.³³

³¹ Termin “taking at sea” podrazumijeva mjeru uzapćenja broda na moru. Ne mora postojati namjera da se vlasniku trajno oduzme brod. Taj je rizik nižeg stupnja od “capture” i može se javiti kao njegova prva faza. Sudska je praksa u odnosu na značenje ovog termina divergirala. U poznatom predmetu “The Salem” Dom lordova je zaključio da termin “taking at sea” podrazumijeva “capture” ili “seizure” izvedenu od strane osoba izvan plovidbenog pothvata (1983.)1 Lloyd’s Rep. Napuštanjem primjene S.G. police termin “taking at sea” više se ne javlja u uvjetima pomorskog osiguranja.

³² Prema pljenovnom pravu (pljenovno redarstvo), vršenje prava plijena na neprijateljskoj imovini uobičajeno se provodi etapno putem zaustavljanja broda, pregleda broda, uzapćenja broda, zapljene broda.

³³ U S.G. polici taj je rizik bio definiran kao “arrests, restraints, detain -ments of all Kings, Princes and people...” U skladu s tim, postoji i objašnjenje tog rizika u “Rules for construction of Policy” (Pravilo 10). Kako je u sadašnjem tekstu ispušteno “of all Kings, Princes and people”, odredba Pravila 10 više se ne primjenjuje. Time je zapravo prošireno i samo pokrće.

Termin **arrest** (mjera zaustavljanja, zabrana isplovljenja broda) u odnosu na druga dva rizika podrazumijeva poduzimanje stanovitih pravnih postupaka. Mjera "arrest" u smislu ratnog rizika provodi se u uvjetima ratnog stanja. Pravo zaustavljanja broda mjera je u okviru pljenovnog redarstva međunarodnog prava i ogleda se u pravu ratnih brodova zaraćene strane da zaustave svaki brod radi pregleda i ocjene spada li u propise o ratnom ili morskome plijenu. Pod izrazom "arrest" u okviru ovog osiguranja, prema tome, ne podrazumijeva se *privremena mjera zaustavljanja broda* u redovnom postupku radi osiguranja novčane tražbine zabranom odlaska broda iz luke, nego mjera u okviru pljenovnog redarstva ili mjera zabrane odlaska stranog broda iz neke luke zaraćene države.

Termin **restraint** (ograničenje uporabe broda) podrazumijeva sprječavanje ili ograničenje prometa primjenom stanovitog stupnja prisile. Ogleda se u ograničenju uporabe osiguranog broda. Izraz "restraint of trade" znači prekid u slobodnom kretanju robnog prometa. Da bi postojao rizik "restraint" mora se raditi o nekom izvršnom aktu suverene vlasti ("Pesquierias", 1946.; američki predmet "Baker v. Ins.Co. of North America", 1944.).³⁴

Termin **detainment** (zaustaviti, zadržati, zatezati) podrazumijeva onemogućavanje uporabe osiguranog broda njegovim zadržavanjem. Osigurani je onemogućen slobodno se koristiti ili raspolagati brodom (opoširnije, infra).

Termini "arrest, restraint, detainment" u smislu osiguranih rizika imaju ovo zajedničko značenje: njihovim se ostvarenjem onemogućuje uporaba osiguranog broda na uobičajen način. Ne mora postojati, namjera da se pribavi pravo vlasništva ili da se brod trajno zadrži pod kontrolom. I sama činjenica zaposjedanja broda može značiti ostvarenje ovoga rizika (ako se ne radi o "capture" ili "seizure"). Nemogućnost uporabe broda može biti posljedica primjene propisa, zabrane uplovljavanja ili isplovljenja broda iz luke, neizdavanja zatražene dozvole, zabrane plovidbe određenim pravcem i si.

Arrest, restraint, detainment mora biti posljedica uporabe prisile ili njene prijetnje. Prisila može biti i neznatnog stupnja.

Zbog ostvarenja rizika "arrest, restraint, detainment" osigurani može za kraće ili duže vrijeme biti onemogućen u slobodnom korištenju i raspolaganju brodom ("free use and disposal"). Ako se osigurani brod ne vrati osigurniku u ugovorenom ili razboritom roku, može se smatrati da je nastupio izvedeni potpuni gubitak broda. Prema *Institute War and Strikes Clause, Hulls – Time*, taj rok iznosi 12 mjeseci (opoširnije, infra)³⁵

³⁴ Rizik "restraint" bio je razmatran u predmetu "The Anita". U tom su predmetu brod zadržale carinske vlasti zbog krijumčarenja. U posebnom postupku donesena je odluka o konfiskaciji. Na temelju te odluke brod je i dalje *zadržan*. U prvostepenom je postupku sudac Mocatta smatrao da postupak tog posebnog suda nije "ordinary judicial process", te da se radi o osiguranom riziku "restraint". Apelacijski sud je oslobodio osiguratelja obveze ocjenjujući da je carinski prekršaj u početku stvarni uzrok zadržavanja broda, a taj je rizik isključen iz osiguranja. ((1971.)1 Lloyd's Rep. 487.)

³⁵ Oredba o roku od 12 mjeseci posljedica je arbitražne odluke u predmetu "The Bamburg", (1982./1 Lloyd's Rep. 312), opoširnije infra.

***Derelict mines, torpedoes, bombs and weapons of war* (zaostale mine, torpeda, bombe i drugo napušteno ratno oružje)**

Prema *Institute War and Strikes Clauses* iz 1983., osiguranjem su pokrivena šteta nastale zbog “*derelict mines, torpedoes, bombs or other derelict weapons of war*” (Perils Clause, klauzula 1.3.). U institutskim klauzulama prethodne revizije nije postojao izraz «derelict», pa je važno kako tumačiti taj izraz u kontekstu osiguranja. Izraz “derelict” prema *Oxford English Dictionary* znači: “ostavljen, napušten, ostavljen od strane vlasnika ili čuvara...”. Očito su tim izrazom u smislu osiguranog rizika obuhvaćene mine i drugo ratno oružje koje poslije vođenja ratnih operacija zaostane neeksplozirano na ratištu. Osiguranjem su izričito obuhvaćene samo “derelict” mine, pa se kao osnovno javlja pitanje: jesu li osiguranjem pokrivena šteta nastale zbog mina koje nisu “derelict”? Doslovnim tumačenjem teksta klauzule proizišlo bi da su osiguranjem obuhvaćene samo “derelict” mine. Takvo bi tumačenje, međutim, bitno odstupalo od smisla i cilja ovog osiguranja. Bilo bi to suprotno i dosadašnjoj praksi prema kojoj se osiguranje štetnih posljedica od mina, bombi i si. smatralo dijelom standardnog osiguranja ratnih rizika, neovisno o tome jesu li one “derelict” ili nisu.³⁶

Indikativno je da P.&I. klubovi za osiguranje ratnih rizika (*Mutual War Risks Associations*) u svojim pravilima ne prave razliku između mina koje jesu “derelict” i onih koje to nisu. U tim se pravilima taj rizik opisuje ovako: “Mines, torpedoes, bombs or other weapons of war (including derelict mines, torpedoes, bombs or other derelict weapons of war). Iz toga proizlazi da su osiguranjem obuhvaćene štete nastale zbog eksplozije mina neovisno o tome jesu li one bile “derelict” ili nisu.

Na temelju izloženog, odredbe *Institute War and Strikes Clauses iz Perils Clause* (klauzula 1.) treba, čini se, tumačiti ovako: Štete nastale zbog eksplozije mina i drugog ratnog oružja položenih radi ostvarivanja ratnih ciljeva posljedica su ostvarenja rizika “rata” (“war”) i pokrivena su osiguranjem (klauzula 1.1.); štete nastale zbog eksplozije “derelict” mina i dr. ratnog oružja osigurane su prema odredbi klauzule 1.3. iz *Perils Clause*. Potvrdu za takvo stajalište nalazimo i u činjenici da je englesko tržište osiguranja prihvatilo odštetne zahtjeve za štete nastale eksplozijom mina u Crvenom moru i Arapskom zaljevu za vrijeme rata između Iraka i Irana.

³⁶ Izraz *derelict* unesen je u institutske klauzule tek u postupku njihove revizije od 1982. Na to je odlučujuće utjecala presuda u predmetu *The Nassau Bay* (1979.). U tom je predmetu bilo odlučeno da šteta nastala zbog eksplozije zaostale municije nije “warlike operation”. Radilo se o municiji koju je poslije Drugog svjetskog rata britanska armija potopila na plićaku uz obalu Mauricijusa. Brod “Nassau Bay” u akciji je čišćenja bio znatno oštećen.

Rizik gubitka posjeda broda (detainment). Izvedeni potpuni gubitak broda

U *Institute War and Strikes Clauses, Hulls – Time* iz 1983. uvrštena je potpuno nova - *Detainment Clause* (klauzula 3.). Odredbama te klauzule uređuje se situacija kada brodovlasnik zbog ostvarenja ratnih rizika (*arrest, restraint, detainment*) neko vrijeme izgubi faktičnu vlast nad osiguranim brodom.³⁷ Novom je klauzulom za takve situacije uveden jedan potpuno novi kriterij za utvrđivanje izvedenog potpunog gubitka broda. Naime, osiguranjem broda od pomorskih rizika pokriven je samo fizički gubitak ili oštećenje osiguranog broda nastali zbog osiguranih rizika. Posljedica je takva koncepta, među ostalim, da je pri utvrđivanju izvedenog potpunog gubitka broda od presudnog značenja visina troškova potrebnih za popravak oštećenog broda. U osiguranju brodova, naime, uspoređuje se osigurana vrijednost broda i troškovi potrebni za njegov popravak (v. klauzulu 19. u *Institute Time Clauses - Hulls*). Na isti se način utvrđuje izvedeni potpuni gubitak i prema ugovoru o osiguranju brodova od ratnih rizika. Međutim, osiguranjem ratnih rizika, uz ostalo, osigurani su i ovi rizici: *capture, seizure, arrest, restraint, detainment, confiscation, expropriation*. Zajednička je karakteristika tih rizika da njihovim ostvarenjem rijetko dolazi do fizičkog gubitka ili oštećenja broda, ali je redovito osiguranik lišen faktične vlasti (posjeda) na osiguranom brodu. Pravo pomorskog osiguranja uvažava tu okolnost, pa usprkos tome što nije došlo do fizičkog gubitka ili oštećenja osiguranog predmeta priznaje osiguraniku pravo da traži naknadu kao da je nastupio potpuni gubitak broda. Osnovna je pretpostavka takva zahtjeva da je zbog ostvarenja osiguranih rizika osiguranik *lišen mogućnosti privredno se koristiti i raspolagati osiguranim brodom*. *Marine Insurance Act* (1906.), na primjer, izričito navodi da izvedeni potpuni gubitak postoji i kada je osiguranik lišen posjeda na brodu ili robi zbog osiguranog rizika (“deprived of the possession”) te ako nije vjerojatno da će ponovno doći u njihov posjed (cl. 60,2). U tom je zakonu, međutim, ostalo otvoreno pitanje, protekom kojeg roka osiguranik stječe pravo na zahtjev za izvedeni potpuni gubitak, odnosno davanje izjave o napuštanju broda. Tim je zakonom samo određeno da je osiguranik izjavu o napuštanju dužan dati s razboritom pažnjom poslije primitka pouzdanih informacija o šteti, a da je u neizvjesnim situacijama ovlašten u razboritom roku (“reasonable time”) zatražiti mišljenje osiguratelja (cl. 62,3.).

Kod nastupa bilo kojeg rizika protekne stanovito vrijeme od početka do svršetka njegova djelovanja. Za postojanje osiguranog slučaja potrebno je da se događaj uzrokovan osiguranim rizikom ostvario u cijelosti. Ugovor se sklapa s pretpostavkom da će se osigurani slučaj ostvariti u ugovorenim vremenskim granicama. Kod “restraint” i rizika slične naravi djelovanje se rizika ogleda u tome što se ostvaruje tijekom vremena. Zbog toga se kao osnovno javlja pitanje

³⁷ Ta klauzula glasi: «Ako je zbog zapljene, uzapćenja, zaustavljanja, ograničenja, zadržavanja, konfiskacije i eksproprijacije osiguranog broda osiguranik onemogućen u slobodnom korištenju ili raspolaganju brodom u neprekidnom razdoblju od 12 mjeseci, tada će se kod utvrđivanja je li osigurani brod pretrpio izvedeni potpuni gubitak smatrati daje osiguranik lišen posjeda broda, bez ikakva izgleda da će ga ponovno dobiti.»

kada će se smatrati da se ostvario takav rizik. Koji rok mora proteći od deposesije broda za takvu ocjenu? Budući da u engleskom pravu taj rok nije propisan, a niti se u praksi ugovarao, to se pitanje javilo kao sporno. Ono što nije bilo sporno jest to da se u primjeni odredbe cl. 60 MIA “i ako nije vjerojatno da će ponovno doći u njihov posjed” podrazumijeva “u granicama razboritog roka” (“within a reasonable time”).

Priješka potreba da se razjasni značenje izraza “deprived of the possession” i “reasonable time” javila se pri novijim pojavama ratnih stanja, posebice u ratu između Iraka i Irana. Izbijanjem rata između Iraka i Irana, područje sjeverno od 24. paralele u Perzijskom zaljevu bilo je proglašeno kao “breach of warranty” zona u koju se moglo uploviti u suglasnosti s osigurateljem samo plaćanjem dodatne premije. Osim opće ratne opasnosti, u tom su ratu mnogi brodovi bili zaustavljeni u Shatt - al Arabu i zbog zabrane iračkih vlasti, premda neoštećeni, nisu mogli isploviti. Ta okolnost otvorila je pitanje pokrića za tzv. “Blocking and Trapping” rizik. Na engleskom tržištu nije postojala suglasnost je li taj rizik pokriven prema *Institute War and Strikes Clauses* ili nije. Osiguravajuće kompanije na to su pitanje odgovorile niječno, pa se «blocking and trapping» rizik morao posebno osigurati uz naplatu posebne premije.³⁸ Ta je nejasnoća uklonjena donošenjem arbitražne odluke u predmetu (*test case*) “The Bambury” 1982.³⁹ Uključivanje “Detainment Clause” u *Institute War and Strikes Clauses* izravna je posljedica te arbitražne odluke.⁴⁰

U tom je predmetu sudac (Staughton) trebao presuditi što se ima smatrati pod izrazom *reasonable time*. Po njegovu mišljenju, u sporovima ove vrste *razboritim rokom* podrazumijeva se rok od 12 mjeseci računajući od dana kada je izjavljeno napuštanje broda, ne uzimajući u obzir vrijeme koje je do tada proteklo. Budući da u vrijeme kada je u tom predmetu izjavljeno napuštanje broda nije bilo vjerojatno da će brod biti vraćen vlasniku, sudac je presudio u korist osiguranika s obrazloženjem da valja smatrati da je brod pretrpio izvedeni potpuni gubitak prouzročen osiguranim rizikom.⁴¹ Smatra se da

151) 38 Na londonskom je tržištu 1. listopada 1983. godine donesen “London Blocking and Trapping Addendum”, koji glasi:

“It is hereby agreed that the inability of the vessel to sail from any port, canal, waterway or other place to the high seas for a continuous period of 12 months as a result of the closure of the connecting channel to all vessels of such size or draft is within the term “restraint” appearing in Clause 3 of the Institute War and Strikes Clauses - Hulls 1.10.83 provided that such closure has arisen through the blockage of the waterway by a warlike act, or act of National defence.”

³⁹ Brod “Bambury” bio je osiguran za plovidbu sjeverno od 24. paralele. Uplovio je u Shatt-al-Arab 20. rujna 1980. godine. Na odredište je stigao 22. rujna 1980. kada se i počeo iskrcavati teret. Istog dana navečer Irak je napao Iran. Brod je dobio dozvolu za isplovljenje, ali su je iračke vlasti poslije opozvale. Naredbom iračkih vlasti svako kretanje trgovačkih brodova neutralnih zemalja bilo je nakon toga zabranjeno. Osiguranik je dva puta izjavljivao napuštaj broda osiguratelju (30. rujna i 14. listopada 1981.), ali je osiguratelj oba puta odbio prihvatiti napuštaj. U prosincu 1981. pokrenut je arbitražni spor.

⁴⁰ O arbitražnoj odluci u predmetu the Bambury opširnije Pavić, Drago, Pomorsko osiguranje, Knjiga II, op. cit., str. 237. i d.

⁴¹ (1982.)1 Lloyd’s Rep. 312.

je time ispravno i konačno riješeno pitanje kako valja tumačiti odredbu cl. 60, 2 MIA, 1906. pri ostvarenju rizika "restraint". Iz toga slijedi da dodatno osiguranje za rizik "blocking and trapping" nije potrebno kod činjeničnog stanja kakvo je bilo u predmetu "The Bambury".

Zanimljivo je da u *Detainment Clause* nije u cijelosti prihvaćeno rješenje iz arbitražne odluke. Prema toj klauzuli, naime, bitno je drukčije riješeno pitanje računanja roka od 12 mjeseci nego u presudi. Taj se rok, prema *Detainment Clause*, ne računa od dana kada je izjavljeno napuštanje broda, kao prema arbitražnoj odluci, nego *od dana kada je osiguranik izgubio faktičnu vlast na brodu*. Za računanje roka od 12 mjeseci potpuno je irelevantno kada je izjavljeno napuštanje broda. Da bi se ostvarilo pravo prema toj klauzuli dovoljno je da protekne rok od 12 mjeseci od dana oduzimanja broda. Tada će se bespogovorno smatrati da nema izgleda da osiguranik dobije brod natrag.

Zbog uvjerljivosti razloga na kojima se temelji arbitražna

presuda u predmetu «The Bambury» kao i novog rješenja institutskih klauzula, naš je zakonodavac također prihvatio kriterij od 12 mjeseci u odredbama Pomorskog zakonika o izvedenom potpunom gubitku (st. 2. čl. čl. 710.)

3.3. Isključenje ratnih rizika prema ZOO

3.3.1. Osiguranje imovine

Zakon o obveznim odnosima od ratnih rizika isključenih iz osiguranja navodi samo **ratne operacije i pobune** (čl. 955; čl. 976.).⁴² Time nisu obuhvaćeni drugi ratni i politički rizici te rizici štrajka, posebice nije obuhvaćen rizik terorizma.⁴³ Ugovornim odredbama o isključenju ratnih rizika moguće je osim *ratnih operacija i pobuna* predvidjeti isključenje i drugih pojava oblika ratnih ili političkih rizika. Pri tome valja voditi računa da je riječ o isključenjima iz osiguranja, koja se tumače restriktivno, pa su u pravilu pokriveni svi rizici koji nisu izričito isključeni. Za tu je svrhu u ugovoru potrebno precizno navesti koji su pojava oblici ratnih i političkih rizika obuhvaćeni osiguranjem, odnosno koji su isključeni iz osiguranja. To vrijedi kako u osiguranju «svih rizika», tako i za osiguranje pojedinih točno određenih rizika. Npr. ako je osiguranjem obuhvaćen rizik požara *per se*, štete nastale zbog požara bit će osigurane neovisno o uzroku, osim ako do požara nije došlo kvalificiranom krivnjom osiguranika. U osiguranju ratnih rizika osnovno je pravilo da osiguranjem rizika nižeg stupnja nije obuhvaćeno osiguranje rizika

⁴² U osiguranju osoba isključene su samo ratne operacije (čl. 976. ZOO, 2005.) Zanimljivo je navesti da su slovenskim ZOO za osiguranje imovine predviđene samo ratne operacije, ne i pobune (čl. 955.)..

⁴³ U predmetu "Pan American World Airways Inc. v. The Aetna Casualty and Surety Co." američki Apelacijski sud je presudio da šteta koju su prouzrokovali otmičari zrakoplova nije šteta nastala zbog rizika "war" ili "warlike operation". U tom su predmetu palestinski otmičari eksplozivom uništili zrakoplov boing 747 Pan Americana na aerodromu u Kairu nakon što su oružanom prijetnjom prisilili posadu da sleti u Bejrut, a poslije u Kairo (1975.)! Lloyd's Rep.77).

višeg stupnja, npr. osiguranjem rizika građanskih sukoba nije osiguran rizik građanskog rata. Izrazi *ratne operacije i pobune iz ZOO* imaju ovo značenje:

RATNE OPERACIJE. Zakon o obveznim odnosima poblizje ne određuje što se smatra *ratnim operacijama i pobunama*. Ostavljeno je to sudskoj praksi na rješavanje. Novija sudska praksa potvrđuje da je pitanje razgraničenja ratnih od ostalih rizika još uvijek jedno od teoretski i praktično najsloženijih pitanja iz teorije prava osiguranja. Da bi to bolje objasnili, ukazat ćemo na neka zanimljiva rješenja judikature poredbenopravnih sustava, posebice najnovije hrvatske judikature.

Izraz *ratne operacije iz Zakona o obveznim odnosima* valja tumačiti u njegovu običnom značenju – logično (lat. *operatio – operatus*: učinjen, izveden; *operari*: raditi) i u kontekstu općeg značenja ratnih rizika u osiguranju. Tehničko značenje tih riječi prema međunarodnom i ratnom pravu nije relevantno za trgovačke ugovore, pa tako nije ni za ugovor o osiguranju. Prema tome, izraz *ratne operacije iz ZOO* pojmovno znači: *djelovanje vojnih postrojbi protiv druge zaraćene strane; vojno djelovati znači voditi vojne akcije i sl.*⁴⁴ Pojmom ratne operacije obuhvaćena su vojna djelovanja ne samo u međunarodnim ratnim sukobima nego i u *građanskom ratu*, unutarnjim vojnim sukobima.⁴⁵ Pojam *ratne operacije* ima uže značenje od pojma *ratni rizik* i označava neposredna ratna djelovanja na području na kojemu se vode ratne aktivnosti ili su u vezi s njima. To osim neposrednih ratnih djelovanja mogu biti i diverzije, sabotaze i sl., pa i u područjima gdje se ne vode ratne aktivnosti, uz uvjet da su učinjeni u ratne svrhe jedne zaraćene strane protiv druge.⁴⁶ Time, međutim, nije obuhvaćeno zlonamjerno djelovanje neke osobe koja djeluje samostalno prema vlastitoj odluci.⁴⁷ U takvom je slučaju irelevantno je li takvo djelovanje nastalo na ratom zahvaćenom području ili izvan toga. Isto tako, djelovanje redovne vojske i policije u miru ne smatra se ratnim djelovanjem. Na temelju iznijetog može se zaključiti da zakonski pojam *ratne operacije* u smislu rizika isključenog iz osiguranja označava: *ratnim činom prouzročen događaj od strane jedne zaraćene strane protiv druge u uvjetima ratnog stanja*. Slično tome, rizik *pobune, ustanka ili građanskih nemira* podrazumijeva oružane aktivnosti

⁴⁴ «djelovanje vojnih postrojbi na određenom području» (Rječnik hrvatskoga jezika, Leksikografski zavod, Školska knjiga, Zagreb 2000.; «operirati vojno znači nadirati, napredovati uz borbu, vojno djelovati, voditi vojnu akciju većih razmjera» (Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi liber 2002.).

⁴⁵ Lord Mustill: Uobičajeno i doslovno značenje riječi “war” je isto neovisno o tome je li riječ o međunarodnom ili građanskom ratu. Građanski rat je rat koji je posebno obilježen činjenicom što je građanski, tj. što je prije unutrašnji nego vanjski (Spinney’s /1948/ v. Royal Insurance, 1980, 1 Lloyd’s Rep 429).

Građanski rat je nemeđunarodni oružani sukob koji se vodi unutar granica jedne države između njezinih oružanih snaga i pobunjenika ili drugih organiziranih odmetničkih skupina koje su pod odgovornim zapovjedništvom i nadziru dio područja, i mogu voditi neprekidne i usmjerene vojne operacije, Pravni leksikom, Leksikografski zavod, Zagreb 2007., str. 386.

⁴⁶ Pod ratnim operacijama ili pobunama iz članka 931. ZOO/91. valja smatrati i sve one aktivnosti što su nesumnjivo i neposredno, za trajanja stanja rata ili pobune, izazvane ratom ili pobunom, među koje aktivnosti svakako spadaju akti diverzija i sabotaza, ali i akti zastrašivanja (terora) učinjeni u ratne, odnosno pobunjeničke ciljeve ili s tim ciljevima u vezi te s političkim nakanama. (Os u Dubrovniku, GŽ -97/03 od 10.02.1993. Izbor 94445.)

⁴⁷ V. Miller, Michael, Marine War Risks i tamo cit. presude, op. cit., str.82.

usmjerene na ostvarivanje ciljeva tih aktivnosti, a ne sama njihova pojava. Takvo tumačenje pojma rat i ratne operacije potvrđuje i najnoviji razvoj standardnih autonomnih regulativa s velikim međunarodnim ugledom. U tom je pogledu poučno povijesno evoluiranje odredaba o ratnim rizicima iz engleskih standardnih uvjeta pomorskog osiguranja.⁴⁸

Iz toga slijedi da pojmom *rat i ratne operacije* nisu obuhvaćene, na primjer: terorističke akcije izvan oružanog sukoba, posebice teroristički čini s političkim pobudama,⁴⁹ zlonamjerni postupci trećih osoba, zlonamjerni postupci s političkim pobudama, zlonamjerno podmetanje eksplozivnih naprava, bombi i sl. izvan ratnog sukoba,⁵⁰ pad letjelice za vrijeme vojne vježbe, eksplozija zaostalog streljiva u miru, sudari ili nezgode prometnih sredstava zbog pogašenih svjetala, nasukanje broda zbog ugašenih svjetionika, događaji nastali zbog akata državnih tijela u mirno doba (politički rizici), postupci štrajkaša, radnički ili građanski nemiri (rizici štrajka) i sl.⁵¹ To drugim riječima znači da ti rizici *nisu isključeni iz osiguranja prema odredbama ZOO*. Za njihovo isključenje iz osiguranja potrebno je izričito ugovorno utanačenje, bilo u polici ili ugovorenim uvjetima osiguranja.

POBUNE. Pojam *pobuna* nije zakonski definiran, a niti je u sudskoj praksi nedvojbeno određeno koja obilježja mora imati taj oblik ratnog sukoba. Sukladno sudskoj praksi poredbenopravnih sustava, riječ je o unutrašnjem (nemeđunarodnom) građanskom oružanom sukobu u okviru kojeg se mogu voditi i ratne operacije, pa prije opisana obilježja toga oblika ratnih sukoba vrijede i u primjeni ZOO.⁵²

TERORISTIČKI AKTI. Pojmom *ratne operacije* u smislu rizika isključenog iz osiguranja imovine nisu, u pravilu, obuhvaćeni *teroristički akti*. Teroristički akt u njegovu klasičnom obliku nije ratni rizik, jer obično nije posljedica ratnih okolnosti i ratnih djelovanja, nego je riječ o *aktu nasilja osoba koje obično djeluju*

⁴⁸ Opširnije, pod 2/, supra.

⁴⁹ Osiguratelj nije obvezan naknaditi štete uzrokovane ratnim operacijama ili pobunama, osim ako je drukčije ugovoreno. Osiguratelj je obvezan dokazati da je šteta uzrokovana nekim od tih događaja. Osiguratelj to nije učinio time što je dokazao da je šteta uzrokovana terorističkim činom, jer on ne mora sam po sebi biti u svezi s ratnim događajima ili pobunama. (Ps, Pž-1261/93 od 04.01.1994. Praxis 2/60.)

U predmetu "Pan American World Airways Inc. v. The Aetna Casualty and Surety Co." američki Apelacijski sud je presudio da šteta koju su prouzrokovali otmičari zrakoplova nije šteta nastala zbog rizika "war" ili "warlike operation". U tom su predmetu palestinski otmičari eksplozivom uništili zrakoplov boing 747 Pan Americana na aerodromu u Kairu nakon što su oružanom prijetnjom prisilili posadu da sleti u Bejrut, a poslije u Kairo (1975.)1 Lloyd's Rep.77).

⁵⁰ Podmetanje eksplozivne naprave izvan ratnog sukoba nije ni rat ni pobuna. Samim time što se podmetanje bombe smatra terorističkim činom ne znači da je u vezi s ratnim operacijama i pobunama bez obzira na to što se dogodio u vrijeme i na mjestu na kojem inače postoji ratno stanje, budući da šteta nije bila posljedica ratnih djelovanja. Da bi se oslobodio od odgovornosti, osiguratelj mora dokazati da je teroristički čin nastao u sklopu ratnih događanja. (VTS, RH, Pž- 820/95 od 5. 03.1996.)

Osiguratelj nije obvezan naknaditi štete uzrokovane ratnim operacijama ili pobunama. Takvom se ne smatra šteta uzrokovana eksplozivnom napravom na teritoriju koji nije zahvaćen ratnim operacijama ili pobunama. (Vts, V Pž-1705/94 od 14.06.1994. Praxis 2/60.)

⁵¹ Sama okolnost da se vozilo kretalo ugašenih svjetala zbog opasnosti od neprijateljskog napada ne znači da se radi o šteti izazvanoj ratnim operacijama. (Vs, Rev-119/97 od 28.01.1998. Izbor 1/98-86; Ing. PSP-98/1-117.)

⁵² Opširnije, pod 3/, supra.

s *političkim pobudama* ⁵³ Štoviše, u suvremenom osiguranju rizik terorizma definiran je kao poseban rizik i ne smatra se ratnim rizikom. Za njegovo isključenje iz osiguranja potrebno je izričito ugovorno utanačenje. ⁵⁴ To ne znači, međutim, da se za ostvarivanje ratnih ciljeva ne mogu koristiti i terorističke metode. Ako je u uvjetima ratnog stanja neka država kao zaraćena strana bila pokrovitelj nekog terorističkog čina protiv druge zaraćene strane radi ostvarivanja ratnih ciljeva, takav teroristički čin, prema našem mišljenju, ima obilježje ratnog rizika i bio bi isključen iz osiguranja prema odredbama ZOO ili odredbama uvjeta osiguranja o isključenju ratnih rizika. ⁵⁵ Zanimljivo je navesti da se u nekim suvremenim standardnim uvjetima osiguranja rizik terorizma svrstava u skupinu rizika štrajka. ⁵⁶

3.3.2. Osiguranje osoba

Odredbama Zakona o obveznim odnosima iz osiguranja su isključene štetne posljedice *ratnih operacija* na tjelesni integritet osiguranika (čl. 976.) Zakon i ovdje kao isključeni rizik poznaje izraz *ratne operacije*. Pojmom *ratne operacije* i ovdje valja razumijevati ratnim činom prouzročen događaj od strane jedne zaraćene strane protiv druge u uvjetima ratnog stanja. U tom se članku ne navode *pobune*, kako je to učinjeno za osiguranje imovine, pa pojam *ratne operacije* treba tumačiti prema značenju upotrijebljenih izraza kako smo prije opisali, a ne općenito u smislu ratnih opasnosti. Prema jednoj odluci Ustavnoga suda Republike Hrvatske, uvjeti osiguranja mogu samo razrađivati osnovni kriterij isključenja iz članka 931. ZOO (sada: 976; op. p.), dakle da šteta mora biti posljedica baš ratnih operacija pri čemu se «oslobođenje od odgovornosti ne može proširivati, već je na osiguratelju teret dokaza o tome da je šteta nastala kao posljedica ratnih operacija ili pobuna koje se mogu promatrati samo konkretno, na određenom području, koje je zahvaćeno takvim zbivanjima, a ne mogu se proširivati na šira područja na kojima takvih događanja nije bilo». ⁵⁷ Za zakonsko isključenje iz osiguranja, smrt

⁵³ Prema hrvatskom Zakonu o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija (2003.), *terorističkim aktom* smatra se osobito akt nasilja izvršen u pravilu iz političkih pobuda s ciljem izazivanja straha, užasa i osjećaja osobne nesigurnosti građana (čl. 1).

Osiguratelj nije obvezan naknaditi štete uzrokovane ratnim operacijama ili pobunama, osim ako nije drugačije ugovoreno. Osiguratelj je obvezan dokazati da je štetu uzrokovao neki od tih događaja. Osiguratelj to nije učinio time što je dokazao da je štetu uzrokovao teroristički čin, jer on ne mora sam po sebi biti u svezi s ratnim događajima ili pobunom. (PS, Pž 1261/93 od 4. siječnja 1994.)

⁵⁴ O osiguranju rizika terorizma opširnije: Radović, Zoran, Rizik terorizma u transportnom osiguranju, PPP, br. 158/2003; Terorizam – aspekti osiguranja Tokovi osiguranja, br. 2/2006; Marasović, Silvija, Rizik terorizma i osiguranje, Hrvatska pravna revija, ožujak 2007., Njegovir, Vladimir, Rizik terorizma i uloga osiguranja, Svijet osiguranja, br. 6/2008..

⁵⁵ U tom smislu i Miller, Michael u Marine War Risks, op. cit., str. 84.

⁵⁶ Npr. International Hull Clauses (2003) i drugi engleski standardni uvjeti pomorskog osiguranja..

⁵⁷ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-III-1006/1998, od 14. lipnja 2001., Narodne novine, br. 58 od 29. lipnja 2001.

Općim uvjetima osiguratelja mogu se razraditi kriteriji za oslobađanje od odgovornosti osiguratelja za štete uzrokovane ratnim operacijama i pobunama, ali se oslobođenje ne može proširivati na druge rizike koji se ne smatraju ratnim operacijama i pobunama. (Vs, Rev- 3009/2000-2od 4.2.2004. Izbor, 2/2004.)

ili tjelesna ozljeda mora biti prouzročena ratnim operacijama, što znači da mora postojati uzročna veza između ratne operacije i tjelesne štete.⁵⁸

Osiguranje života. U osiguranju života, ako je smrt osiguranika prouzročena ratnim operacijama, osiguratelj nije dužan isplatiti korisniku osiguranja osiguranu svotu, ali mu je *dužan isplatiti matematičku rezervu iz ugovora* (stavak 1.). Teret dokaza da je smrt osiguranika prouzročena isključenim rizikom je na osiguratelju. Zanimljivo je navesti da Zakon u pogledu matematičke rezerve ne predviđa vremensko ograničenje od tri godine, kao kod rizika samoubojstva, što znači da se matematička rezerva isplaćuje neovisno o godinama prikupljanja. Odredba o isključenju rizika ratnih operacija dispozitivne je pravne naravi, pa stranke mogu ugovoriti i drukčije. Ostavljeno je to na njihovu dispoziciju.

Osiguranje nesretnog slučaja. U osiguranju od posljedica nesretnog slučaja, osiguratelj je oslobođen obveze iz ugovora ako je nesretni slučaj prouzročen ratnim operacijama (stavak 2.). Kao i u prethodnom slučaju, stranke mogu ugovoriti i drukčije. To naglašava značenje osigurateljnih uvjeta osiguranja. Uvjetima osiguranja redovito su predviđena ograničenja i isključenja iz osiguranja ako je smrt ili nezgoda nastala zbog ratnih rizika. Uvjetima naših osiguratelja za osiguranje nezgode znatno je proširen pojam ratnog rizika u odnosu na zakonsku formulaciju (*ratne operacije*), jer se pod ratnim rizicima podrazumijevaju «ratni događaji, neprijateljstva ili ratu slične radnje, građanski rat, revolucija, pobuna, ustanak, građanski nemiri koji nastanu iz takvih događaja, sabotaza ili terorizam počinjen iz političkih pobuda, nasilje ili drugi slični događaji u kojima sudjeluje osiguranik» (Croatia osiguranje). Uključeni su i neki rizici koji u svom klasičnom obliku nisu ratni rizici, npr. sabotaza, terorizam i sl. To znači da je u osiguranju od posljedica nesretnog slučaja autonomnim regulativima, što se tiče ratnih rizika, značajno suženo pokriće u odnosu na zakonski standard. Ova isključenja su pravno valjana na temelju posebne odredbe.

3.3.3. Dokazivanje ratne štete prema ZOO

Za isključenje iz osiguranja neke štete nastale zbog ratnih rizika, osiguratelj je dužan dokazati da je šteta prouzročena ratnim operacijama ili pobunama. Drugim

Okolnost što je šteta uzrokovana minsko eksplozivnim sredstvom, sama za sebe ne daje dovoljno elemenata za zaključak da se radi o ratnoj šteti, kao šireg pojma koji isključuje isplatu osigurane svote (iz kombiniranog kolektivnog osiguranja radnika), već to određuju konkretne okolnosti samog događaja. S obzirom na to da se oštećenik svojim traktorom kretao poljskim putem, da osobno nije postavljao mine, te da na samom putu nije bilo označeno da je miniran. Stoga su nižestupanjski sudovi pravilno zauzeli stajalište da se u konkretnom slučaju nisu ostvarile pretpostavke koje oslobađaju osiguratelja iz ugovora o osiguranju od nesretnog slučaja. (VSRH, Rev 1070/98.)

⁵⁸ Smrt osiguranika nije uzrokovana ratnim operacijama kad je on stradao naišavši na minu nakon završetka ratnih operacija. (Vs, Rev 1070/98. od 27.12.2001.; Izbor 2/2002.)

Obveza osiguratelja isključena je u slučaju ranjavanja u ratnim događajima. (Vs, Rev- 1334/1995. od 19. svibnja 1998. Izbor,2/1998.)

Sama okolnost da se vozilo kretalo ugašenih svjetala zbog opasnosti od neprijateljskog napada, ne znači da se radi o šteti izazvanoj ratnim operacijama. (Vs, Rev – 119/1997. od 28. siječnja 1998. Izbor, 1/1998.)

riječima, osiguratelj je dužan dokazati uzročnu vezu između ratne operacije ili pobune i nastale štete (stavak 2. čl. 955.).⁵⁹ Odredba stavka 2. odnosno članka iz ZOO oslobađa osiguranika tereta dokazivanja negativne činjenice da šteta nije nastala zbog ratnih događaja ili pobuna.⁶⁰ S obzirom na to da su zakonski propisi u odnosu na ratne i političke rizike općenito manjkavi, u praksi se isključenje tih rizika iz osiguranja redovito precizno uređuje ugovornim odredbama ili osiguravateljevim uvjetima osiguranja. Osobito poslije pojava ratnih stanja i terorističkih aktivnosti u najnovije vrijeme. Pritom nije dopušteno pozivom na zakonske odredbe o iznimnom ograničenju pokrivača u slučaju ratnih rizika, uvjetima osiguranja ekstenzivno tumačiti zakonske odredbe i pozivom na te odredbe u isključene rizike navoditi i one događaje koji nisu obuhvaćeni značenjem izraza *«ratne operacije ili pobune»*.⁶¹ To naravno ne znači da stranke u okviru svoje dispozicije ne mogu ugovornim odredbama iz osiguranja isključiti i druge pojavne oblike ratnih rizika osim onih zakonom predviđenih (ratne operacije i pobune).

4. UZROČNOPOSLEDIČNI ODNOS RATNIH RIZIKA I ŠTETE

Jedno od teoretski najsloženijih i praktično iznimno važnih pitanja u pravu osiguranja jest pitanje uzročno-posljedičnog odnosa između osiguranog rizika i nastale štete. Taj se problem još naglašenije javlja u osiguranju od ratnih rizika. Posebice se u pomorskopravnoj praksi kao složeno javilo pitanje razgraničenja između pomorskih i ratnih rizika pri određivanju relevantnog uzroka nastale štete. U okolnostima ratnog stanja normalno je, naime, da se osim osiguranja pomorskih rizika provodi i osiguranje ratnih rizika. Ako se drukčije ne ugovori, radi se o potpuno samostalnim ugovorima među kojima nema nikakve pravne veze. To znači da pomorski osiguratelj jamči za štete pouzročene pomorskim rizicima, a osiguratelj ratnih rizika za štete nastale ostvarenjem ratnih rizika. Često su to različiti osiguratelji. U takvu slučaju kao osnovno javlja se pitanje

⁵⁹ Osiguravatelj ne odgovara za štetu koja je uzrokovana ratnim operacijama i pobunama. Teret dokaza da je šteta uzrokovana ratnom operacijom ili pobunom leži na osiguratelju. (Vts, Pž-920/95 od 05.03.1996. Zbirka 4/54.)

U smislu odredbe čl. 931. ZOO/91. osiguravatelj nije dužan nadoknaditi štete uzrokovane ratnim operacijama ili pobunama osim ako je drukčije ugovoreno, ali je njegova dužnost dokazati da je šteta uzrokovana ratnim operacijama ili pobunom. (Vs. Rev- 1613/93 od 02.05. m1996. izbor 2/96-68.)

⁶⁰ Odredba čl. 931. ZOO/91. oslobađa osiguranika (oštećenika) tereta dokazivanja negativne činjenice da šteta nije nastala zbog ratnih događaja ili pobuna, a osiguravatelj je morao dokazati da postoji osnova za oslobođenje od njegove odgovornosti predviđene u odredbi čl. 931. ZOO/91., što u ovom slučaju nije učinio. (Vs. Rev – 2661/92-2 od 31.03.1993.)

⁶¹ Općim uvjetima osiguratelja mogu se razraditi kriteriji za oslobađanje od odgovornosti osiguratelja za štete uzrokovane ratnim operacijama i pobunama prema čl. 931. ZOO, ali se oslobađanje ne može proširivati na druge rizike koji se ne smatraju ratnim operacijama i pobunama. (Vs. Rev-3009/2000-2 od 4.2.2004 Izbor,2/2004.);

Opći uvjeti osiguratelja ne mogu biti samostalni osnov isključenja odgovornosti osiguratelja za štetu nastalu detonacijom eksploziva, ako osoba koja to radi djeluje zlonamjerno ili iz političkih pobuda. (VSRH, Rev 665/2001-2 od 26. 1. 2005.)

je li šteta posljedica pomorskih ili ratnih rizika. Npr. zapovjednik torpediranog trgovačkog broda (ratni rizik) u namjeri da spriječi njegovo potonuće namjerno nasuče brod (pomorski rizik) pri čemu se brod dodatno ošteti i zbog toga pretrpi potpuni gubitak. Kojoj polici pripisati tu štetu? Pomorskoj ili ratnoj? U brojnoj sudskoj praksi, koja je uslijedila naročito poslije II. svjetskog rata, postupno su formirani kriteriji za ocjenu relevantnog uzroka štete. Ti su predmeti, kako smo vidjeli, značajno utjecali i na izmjenu standardnih uvjeta osiguranja.⁶² Prema relevantnoj sudskoj praksi, u osiguranju ratnih rizika, kao i u osiguranju pomorskih rizika, pri izboru relevantnog uzroka u lancu više njih primjenjuje se načelo neposrednog uzroka (“proximate cause”). Sudska je praksa u početku, u skladu s općim pristupom rješavanju toga pitanja, striktno primjenjivala načelo neposrednog uzroka. Napuštanje stroge primjene toga načela, dajući prednost izboru najvažnijeg i stvarnog uzroka štete (“effective, dominant and proximate cause”), odrazilo se i na rješavanje sporova iz osiguranja ratnih rizika.⁶³

Temeljitim promjenama uvjeta osiguranja i oblika sklapanja ugovora o osiguranju uklonjena su mnoga sporna pitanja s područja osiguranja ratnih rizika. Više se ne primjenjuje negativno-pozitivna metoda određivanja pokrića, a novi revidirani uvjeti osiguranja više ne poznaju neke termine vrlo nejasna značenja. Na primjer, “takings at sea”, “warlike operation” i si. Zbog toga prijašnja sudska praksa, mjerodavna za tumačenje tih termina, po mnogo čemu ima relativno značenje za tumačenje novih uvjeta osiguranja. Okolnosti koje su se u primjeni starih uvjeta osiguranja tretirale kao “warlike operations” sada su izvan okvira osiguranja ratnih rizika i spadaju u okvir pomorskih rizika. Sudski predmeti, kao što su “Coxwold”, “Matiana”, “Petersham” i dr., na taj su način postali dio povijesti pomorskog osiguranja i školski su ogledni primjeri za proučavanje graničnog odnosa između pomorskih i ratnih rizika.

Osnovu novog koncepta za određivanje granica između pomorskih i ratnih rizika čini značenje *izraza*, “any hostile act by or against a belligerent power”. Taj izraz nije nov, ali je ispuštanjem izraza *warlike operation* postavljena zapravo nova granica između pomorskih i ratnih rizika. Izraz “any hostile act” treba čitati u vezi s uvodnom odredbom “caused by”. Izraz “caused by” znači “proximately” ili “directly caused by”, a izraz “any hostile act” podrazumijeva “hostilities”.⁶⁴ Iz toga proizlazi da u okvir ratnih rizika ulaze samo one štete koje su posljedica “neprijateljskog čina”. Taj čin mora biti poduzet od jedne zaraćene strane ili protiv nje (“by or against a belligerent power”). To znači da mora postojati ratno stanje. Na primjer, nije pokrivena šteta nastala zbog

⁶² Iz engleske suodske prakse možemo izdvojiti ove predmete: “Coxwold” (1942.); “Petersham” (1919.), «Matiana» (1921.), «Priam» (1948.), «Morning Star» (1987.).

⁶³ O primjeni teorije neposrednog uzroka u suvremenoj pomorskopravnoj praksi opširnije Pavić, Drago, *Perils of the seas kao osigurani rizik*, Svijet osiguranja, br. 5/1999.

⁶⁴ Izraz «hostilities» podrazumijeva ratne čine ili akcije izvedene u namjeri ratovanja. Pretpostavlja se da postoji ratno stanje. Takve su radnje moguće i u prilikama građanskog rata. Tim se izrazom ne razumijevaju građanski nemiri. (V. presudu u engleskom predmetu “Spinney’s (1948.) Ltd. v. Royal Insurance Co. Ltd. (1980.)!Lloyd’s Rep. 437.)

neprijateljske radnje jedne osobe. “Neprijateljski čin” mora biti izveden u sklopu rata, građanskog rata, ustanka i dr.

U primjeni novih uvjeta granica između pomorskih i ratnih rizika ovisit će o odgovoru na pitanje je li šteta neposredno prouzročena neprijateljskim činom” (“hostile act”).⁶⁵ Radi boljeg uvida u sadašnje stanje navodimo nekoliko primjera koji bi u primjeni prijašnjih uvjeta bili označeni kao “warlike operations”: sudar s ratnim brodom koji prati konvoj ili je u patrolnoj službi nije ratni rizik; sudar s trgovačkim brodom koji prevozi ratni materijal nije ratni rizik; nasukanje broda koji prevozi ratni materijal nije ratni rizik; sudar ili nasukanje broda koji je pogođen raketom tretirat će se kao ratni rizik ako su sudar ili nasukanje neposredna posljedica raketnog napada. Npr. sudar osiguranog broda s podrtinom broda koji je potopila neprijateljska zaraćena strana smatrat će se kao pomorski rizik, ali ako je neprijatelj potopio brod zato da spriječi prolaz osiguranom brodu, to će se smatrati ratnim rizikom.⁶⁶ Tako postavljeni kriterij za ocjenu uzročno-posljedičnog odnosa između osiguranog ratnog rizika i nastale štete primjeren je i za naše pravo osiguranja.

5. ZAKLJUČAK

Pod pojmom *ratni rizik* (u smislu osiguranog ili isključenog rizika), podrazumijeva se ratnim činom uzrokovan događaj, koji može imati za posljedicu uništenje ili oštećenje osiguranog predmeta. Ratni čin mora počiniti jedna zaraćena strana protiv druge u uvjetima ratnog stanja. Pojam *ratne operacije ili pobune iz ZOO* podrazumijeva ratnim činom prouzročene događaje od strane jedne zaraćene strane protiv druge u uvjetima ratnog stanja ili oružane aktivnosti usmjerene na ostvarivanje ciljeva pobune. Tim su pojmom obuhvaćena vojna djelovanja ne samo u međunarodnom, nego i u nemeđunarodnom ratnom sukobu. Pojmom *ratne operacije i pobune* u smislu isključenih rizika prema ZOO, nisu obuhvaćeni: terorističke akcije izvan oružanog sukoba, zlonamjerni postupci trećih osoba, zlonamjerno podmetanje eksplozivnih naprava izvan ratnih operacija, eksplozija zaostalih mina, postupci štrajkaša, radnički nemiri i sl.

Zakonske odredbe o isključenju ratnih rizika dispozitivne su pravne naravi, pa zakonska isključenja vrijede samo ako stranke nisu ugovorile drukčije. Za isključenje iz osiguranja rizika koji ne potpadaju pod pojam *ratne operacije ili pobune* potrebno je izričito ugovorno utanačenje. Nije dopušteno osigurateljevim uvjetima osiguranja, pozivom na odredbe ZOO o isključenju ratnih rizika, zakonske odredbe ekstenzivno tumačiti i u isključene rizike navoditi i one događaje koji nisu obuhvaćeni značenjem izraza *ratne operacije ili pobune*. U osiguranju

⁶⁵ O značenju izraza “hostile akt” opširnije u Bennet, Howard, *The Law of Marine insurance*, Oxford, University press, 2006, str. 403; Miller, Michael, op. cit., str. 81.

⁶⁶ V. prema presudi u predmetu *William France Fenwick v. North of England P. & I. Association* (1917.)

ratnih rizika osnovno je pravilo da osiguranje rizika nižeg stupnja ne obuhvaća osiguranje rizika višeg stupnja.

Osiguratelj je dužan dokazati da je šteta prouzročena ratnim operacijama ili pobunama kao rizikom isključenim iz osiguranja, tj. dužan je dokazati uzročnu vezu između ratne operacije ili pobune i nastale štete. Izraze kao što su rat, građanski rat, ratne operacije, pobune i sl. treba tumačiti prema njihovu običnom i opće razumljivom značenju a ne primjenom pravila međunarodnog javnog prava.

INSURING WAR RISKS

Certain manifestations of war risks in the case of insured or excluded risks from insurance are demonstrated and explained. Fundamental principles of insuring war risks are also discussed. In particular, the meaning of the expression, 'war operations and rebellions', in the Obligations Act (*ZOO*) is identified in light of the viewpoint of modern Croatian judicature. The criteria for assessing the causal relationship between war risk and damage are also explained.

Key words: *war risks, insurance risks, war operations and rebellions, Obligations Act, Croatian judicature*